

ZİHİNSEL VE GELİŞİMSEL YETERSİZLİĞİ OLAN ÇOCUKLARIN EĞİTİMİNDE ÖĞRETİMSEL UYARLAMALAR

Günümüzde bilişsel yeterliliğin ölçülmesiyle birlikte bilişsel yetersizliğe (zihinsel işlevlerde sınırlılık) ek olarak uyumsuz davranışlardaki sınırlılık olarak tanımlanan ZGY'li çocukların yaşadıkları bilişsel ve uyumsuz davranışlarındaki güçlükler, tabi oldukları müfredat programlarında öğretmenleri öğretimsel uyarlamalar yapmaya yöneltmektedir. Zihinsel ve gelişimsel yetersizlikten etkilenmiş çocukların büyük bir çoğunluğunun genel eğitim sınıflarında eğitime devam etmeleri, bu çocuklar için yapılacak öğretimsel uyarlamaların niteliğini bu eğitim ortamları kapsamında ele almayı gerektirmektedir. ZGY'li çocuklar için öğretimsel uyarlamalar,

(a) eğitim ortamlarının düzenlenmesi,

(b) program temelli uyarlamalar,

(c) değerlendirme temelli uyarlamalar olmak üzere üç başlık altında tartışılmıştır.

Eğitim Ortamlarının Düzenlenmesi Zihinsel ve gelişimsel yetersizliğe sahip çocuklar dâhil tüm çocukların öğretim etkinliklerine katılımlarını desteklemek dolayısıyla hem öğrenme süreçlerini, hem de davranışlarını biçimlendiren sosyal-duygusal gelişimi desteklemek amacıyla “Öğrenme İçin Evrensel Tasarım İlkelerini” referans alan düzenlemelere yer vermek gerekmektedir. ZGY'li çocuklar için eğitim ortamlarında yapılması gereken ilk düzenleme öğrenci ve öğretmen arasında güven temelli ilişkileri destekleyici fiziksel düzenlemeler ile bu çocukların güvenliklerini riske edecek durumların kontrol altına alınması/düzenlenmesidir. Öğretmenler, ZGY'li çocuklarla olumlu ilişkiler kurmak ve sınıfta güven temelli ilişkiyi desteklemek amacıyla çocuklara yönlendirici jestler kullanabilir, başarılı deneyimler yaşamalarını sağlamak ve katılımlarını arttırmak için seçenekler sunabilir, onlardan sınıf içerisinde nasıl davranmaları gerektiğini açık bir şekilde ifade edebilir, pekiştirme ve teşvik etme gibi motive edici çeşitli stratejiler kullanabilirler. Kısaca öğretmenler tarafından eğitim ortamlarında uyarlamalar yapılırken, çocukları öğrenmeye teşvik ve motive edici ilgi alanları çerçevesinde hazırlanmış yüksek kaliteli eğitim ortamları geliştirmek ve bu çocukları belirli bir rutine alıştırmak amacıyla sınıfın günlük akışını oluşturmak hedeflenmelidir.

Öğretmenler ZGY'li çocuklar için eğitim ortamlarının düzenlenmesi,

(a) sınıfın günlük akışın oluşturulması ve

(b) öğrenme merkezlerinin oluşturulması başlıkları altında ele alınmıştır.

Sınıfın günlük akışının oluşturulmasının öğretimin verimliliğini arttırdığı ve çocukların etkinliklere katılımları için bir fırsat oluşturduğu vurgulanmaktadır. Sınıfın günlük akışının oluşturulmasında öncelikle öğretmenler, ZGY'li çocukların ilgi ve gereksinimlerini de dikkate alarak günlük etkinlik ve rutinleri belirlemeli, etkinlikler ve ortamlar arası geçişleri düzenlemeli, günlük akış panosunu hazırlayarak tutarlı bir şekilde uygulamalıdır. Öğrenme merkezleri ise ZGY'li çocukların farklı duyularına, ilgi ve eğitsel gereksinimlerine göre düzenlenmelidir.

Program Temelli Uyarlamalar

Program temelli uyarlamalar ZGY'li çocukların takip ettiği müfredat çerçevesinde bireyselleştirmeyi temel almaktadır. ZGY'li çocukların gelişimsel özellikleri ve bilişsel gelişimindeki sınırlılıklar programların, öğretim, yöntem-tekni ve değerlendirme süreçlerinde uyarlamalar yapmayı gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda program temelli uyarlamalarda, programda ZGY'li çocuk açısından bireyselleştirmeyi gerektiren beceri ve kavram analizi, bazı yöntem-tekniğin kullanımı ve değerlendirme odaklı uyarlama başlıklarına yer verilmiştir. ZGY'li çocukların programda yer alan konuları öğrenebilmeleri için, öğretimi planlanan bilginin alt basamaklarına ayrılması gerekmektedir. Çünkü ZGY'li çocukların bilişsel özellikleri bilginin bir bütün olarak öğrenilmesinden ziyade küçük parçalar hâlinde öğrenilmesini destekler niteliktedir. Öğretim süreçlerini planlarken dikkate alınması gereken önemli noktalardan biri de ZGY'li çocukların bilgiyi işleme süreçlerinin değerlendirilmesi ve bilgiyi işleme süreçlerine göre programın yapılandırılması gerektiğidir. Bunun yanında ZGY'li çocuklar için planlanan öğretimlerin bir kazanıma dönüşebilmesi için öğretimlerden önce mutlaka ZGY'li çocukların ilgi ve gereksinimleri belirlenerek öğretimlerde ZGY'li çocukların gündelik hayatlarında gördükleri ve bildikleri materyallerin kullanılması bu çocukların öğrenmelerini kolaylaştırmaktadır. Şüphesiz ZGY'li çocuklar için yapılan program temelli uyarlamaların ana bileşeni bireyselleştirilmiş eğitim programlarıdır. ZGY'li çocuklar için hazırlanan BEP'ler yukarıda da ifade edildiği gibi öğrencinin performans özetini, gereksinimlerini, uzun ve kısa dönemli

amaçlarını, hizmet modellerini ve geçiş planlamaları gibi bazı temel bileşenleri içermesi gerekmektedir. ZGY'li çocuklar için BEP'ler geliştirilirken BEP'lerin bu bileşenleri içermesine özen gösterilmelidir. Değerlendirme Temelli Uyarlamalar ZGY'li çocuklar için hem öğretim süreçlerinin planlanmasında hem de okul performanslarının belirlenmesinde önemli noktalardan biri de bu çocukların değerlendirmelerinin nasıl yapılacağı konusudur. Her ne kadar bu süreç kısmen ilgili mevzuatlarda biraz tanımlansa da öğretmenler bu özellikle okul performansının puanlandırılması konusunda çoğu zaman zorlanmaktadır. Öğretim uyarlamalarının bir parçası olan sınav uyarlamaları, ZGY'li çocukların akademik yönden başarılı yaşantılar deneyimlemesinin bir aracı olarak karşımıza çıkmakla birlikte, ayrıca programların yeniden düzenlenmesinin de bir yoludur. ZGY'li çocukların gelişimsel yetersizlikleri, bilişsel ve sosyal-duygusal gelişimlerdeki önemli sınırlılıkları sınavlarda uyarlama yapmayı gerekli kılmaktadır. Değerlendirme temelli uyarlamalarda ZGY'li çocukların hem BEP'indeki amaçlar hem de akranlarının dâhil olduğu sınavlardan elde ettiği puanlar dikkate alınarak okul performansları belirlenmektedir. ZGY'li çocuklar açısından bazı uyarlamalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu başlık altında sınav uyarlamaları,

a) sınavlara hazırlık,

b) sınavın niteliği ve sınav sırasında yapılacak uyarlamalar ile

c) sınav sonrasında yapılacak uyarlamalar olmak üzere üç alt başlıkta tartışılmıştır.

GEÇİŞ HİZMETLERİNİN PLANLANMASI

ZGY'li çocuklar için son derece önemli konulardan biri de geçiş hizmetlerinin planlanmasıdır. Çünkü ZGY'li çocuklar bir sonraki öğrenim aşamasına geçtiklerinde, o öğrenim basamağında gerekli olan bir takım beceri ve kavramsal alt yapıya sahip olmaları gerekmektedir. Bu hazır oluş ZGY'li çocukların ve öğretim sürecini planlayan ekip ile bu süreci uygulayan öğretmenin başarılı olmasının ön koşullarından biridir. Bu nedenle ZGY'li çocuklar müdahale ve hizmetlerden yararlanmaya başladığı andan itibaren bu çocuklar için bir sonraki aşama için geçiş planlamaları yapılmalıdır.

İŞİTME YETERSİZLİĞİ OLAN ÇOCUKLARIN EĞİTİM ORTAMINA YÖNLENDİRME VE YERLEŞTİRME SÜREÇLERİ

İşitme kaybı işitme yetersizliği olan çocukların işitme duyusunu olumsuz yönde etkilemekle birlikte dil ve iletişim becerilerini de beraberinde etkilemektedir. İşitme yetersizliği olan çocukların eğitim süreçlerinde yaşayacak oldukları sorunların en aza indirilmesi için işitme kaybının en erken dönemlerde tanınması ve çocukların işitme yetersizliği türü ve derecesine bağlı olarak işitmeye yardımcı teknolojilerden yararlandırılmalarının sağlanması gerekmektedir. Tıbbi Değerlendirme Süreci İşitme yetersizliği olan çocukların işitmeye yardımcı teknolojilerden yararlanmaları onların erken dönemlerde tıbbi değerlendirme sürecinden geçmelerine bağlıdır. Bu bağlamda işitme yetersizliği olan çocukların doğumdan itibaren en az 3 ay içerisinde tanınıp 6 ay içerisinde de işitme kaybı özelliklerine göre uygun işitmeye yardımcı teknolojilerden yararlanmaları gerekmektedir. İşitme yetersizliği olan çocukların tıbbi olarak değerlendirilmelerinin ardından bir sağlık raporu hazırlanmaktadır. RAM'a Başvuru Süreci Ülkemizde eğitim ortamına yönlendirme ve yerleştirme süreçleri RAM bünyesinde bulunan Özel Eğitim Hizmetleri Bölümü tarafından yürütülmektedir. İşitme yetersizliği olan çocuk RAM'da eğitsel değerlendirme ve tanılama, eğitim ortamı seçeneklerini belirleme, eğitim ortamı türüne karar verme, eğitim ortamına yerleştirme ve izleme süreçlerinden geçmektedir. Söz konusu süreçlerin işletilebilmesi için işitme yetersizliği olan çocuğa sahip olan ailenin birtakım prosedürleri yerine getirmesi gerekmektedir. Bunlar; RAM'a yazılı başvuru, eğitsel değerlendirme isteği formu, engelli sağlık raporu ve RAMDEVU sistemi üzerinden başvuru yapılmasıdır. Eğitsel Değerlendirme ve Tanılama Eğitsel değerlendirme ve tanılama süreci, alanında uzman bir öğretmen ve işitme yetersizliği olan çocuk ile birlikte birebir olarak nesnel, standart ve formel değerlendirme araçları yoluyla gerçekleştirilmektedir. Gerekli olduğunda bu sürece aile de katılmaktadır. Eğitim Ortamı Seçeneklerini Belirleme İşitme yetersizliği olan çocuklar için eğitim ortamı seçenekleri Özel Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezleri (ÖERM) ve genel eğitim ya da özel eğitim okullarını kapsayan örgün eğitim ortamları olarak karşımıza çıkmaktadır. İşitme yetersizliği olan çocuklar, engelli sağlık kurulu raporu sonuçları doğrultusunda %20 ve üzerinde işitme kaybına sahip olmaları ve eğitsel değerlendirme ve tanılama süreçleri doğrultusunda destek eğitime gereksinim duymaları durumunda ÖERM'e yönlendirilebilmektedir. Bu süreçte, destek eğitim türü ve süresi, eğitim programı, modüller ve saatleri de belirlenerek sistem üzerinden kaydedilmektedir. Eğitim Ortamı Türüne Karar Verme Eğitim ortamı türüne karar verilirken en az kısıtlayıcı eğitim ortamı ilkesi göz önünde bulundurulmaktadır. Buna göre eğitim ortamları, genel eğitim okulları (kaynaştırma/bütünleştirme) ya da işitme engelliler okulları (özel eğitim) okulları şeklindedir. Bununla birlikte yatılı ve gündüzlü eğitim okulları ve genel eğitim okullarında özel eğitim sınıfları da eğitim ortamı seçenekleri arasında yer almaktadır. Eğitim Ortamına Yerleştirme Eğitim ortamı seçeneklerinin belirlenmesi ve eğitim ortamına karar verilmesinin ardından işitme yetersizliği olan çocuğun bir okula yerleştirilmesi sürecine geçilmektedir. Okula yerleştirme kararını etkileyen faktörler, ailenin ikamet ettiği yer, işitme yetersizliği olan çocuğun ve okulun özellikleri şeklindedir. Eğitim ortamına yerleştirme sürecinin ardından işitme yetersizliği olan çocuğun gereksinim duyduğu eğitsel gereksinimler göz önünde bulundurularak öğretimin bireyselleştirilerek uygulanması için RAM'daki uzmanlar tarafından bireyselleştirilmiş Eğitim Plan (BEP) hazırlanmaktadır ve çocuğun yerleştirilmesine karar verilen okula bu rapor gönderilmektedir. İzleme RAM tarafından yılda en az 1 kez BEP yeniden gözden geçirilerek işitme yetersizliği olan çocuğun BEP'deki amaçları yerine getirip getirmeme durumu ortaya konmaktadır.

İŞİTME YETERSİZLİĞİ OLAN ÇOCUKLARIN EĞİTİMİNDE KULLANILAN İLETİŞİM YAKLAŞIMLARI

İşitme yetersizliği olan çocukların bir eğitim ortamında eğitim almaya başlamalarının ardından çocuk için hangi iletişim yaklaşımının kullanılacağı belirlenmelidir. Bu bağlamda dört farklı iletişim yaklaşımından söz edilebilir. Bunlar; İşaret Dili Yaklaşımı, Tüm Dil Yaklaşımı, İkili Dil Yaklaşımı ve Sözel İletişime Dayalı yaklaşımlardır.

İŞİTME YETERSİZLİĞİ OLAN ÇOCUKLARIN EĞİTİMİNDE KULLANILAN İŞİTMEME YARDIMCI TEKNOLOJİLER

İşitme yetersizliği olan çocukların eğitiminde kullanılabilecek işitmeye yardımcı teknolojiler temel olarak işitme cihazları, koklear implant ve fm sistemler şeklindedir.

İŞİTME YETERSİZLİĞİ OLAN ÇOCUKLARIN EĞİTİM ORTAMLARI

İşitme yetersizliği olan çocuklar için eğitim ortamları; 0-36 aylık süreci kapsayan erken çocukluk eğitimi, kaynaştırma/bütünleştirme eğitimi, özel eğitim okulu, özel eğitim sınıfı şeklinde sıralanmaktadır.

İŞİTME YETERSİZLİĞİ OLAN ÇOCUKLARIN EĞİTİM ORTAMLARININ DÜZENLENMESİ

İşitme yetersizliği olan çocukların eğitim ortamlarından fayda sağlamaları için birtakım fiziksel, öğretimsel ve sınıf kuralları ile ilgili uyarlamalar yapılması gerekmektedir. Bir sınıf ortamının fiziksel yapısı göz önünde bulundurulduğunda sınıf ısısı, ışığı, büyüklüğü, yalıtılması, oturma düzeni, gürültüsü, uyaran miktarı ve materyallerin ulaşılabilirliği çocukların öğrenmeleri üzerinde etkili olan temel faktörlerdir. İşitme yetersizliği olan çocuklar için öğretimsel uyarlamalar, öğretimsel süreçlerde çocuğa sunulan öğretimin sunuluş biçiminde, materyal ve araç gereçlerde ve çocuktan gerçekleştirmesi beklenen görevlerin zorluk düzeyleri ve niceliğindeki birtakım düzenlemeleri içermektedir. Bu bağlamda öğretimsel uyarlamalar, öğretimin içeriği ve öğretimin sunumunda yapılan uyarlamalar olmak üzere iki başlık altında ele alınabilir. Öğretim içeriği ile ilgili olarak öğretmen, sınıftaki tüm çocuklar için geçerli olan öğretim amaçlarının yanı sıra ek öğretim amaçları belirlemelidir. Öğretmenin yapabileceği bir diğer uyarlama çalışması ise öğretim içeriğini basitleştirmektir. Öğretmen bu amaçla işitme yetersizliği olan çocuk için sınıfta bulunan normal gelişim gösteren çocuklara uyguladığı öğretimsel amaçları daha da basitleştirebilir ya da daha az konu ya da beceri üzerinde çalışmalara yönelebilir. Bir diğer yapılabilecek uyarlama çalışması ise öğretim içeriğini farklılaştırmaktır. Bu süreçte öğretmen işitme yetersizliği olan çocuklar için, normal gelişim gösteren çocuklar için belirlediği öğretim içeriği yerine alternatif öğretim amaçlar belirleyebilir. Öğretim sunumunda yer alan uyarlamalar öğretim girdisinde uyarlamalar ve öğretim çıktısında uyarlamalar olmak üzere iki grupta ele alınmaktadır.

GÖRME YETERSİZLİĞİ OLAN ÇOCUKLARIN EĞİTİMİ

Görme yetersizliği olan çocuklar az gören ya da total düzeyde görme yetersizliğine sahip olabilirler. Bu çocuklar görme duyularını olağan gelişim gösteren akranları gibi kullanamayabilirler. Bu nedenle de akademik yaşamda ve toplum yaşamda bağımsız olmaları adına pek çok becerinin öğretiminde sistematik bir eğitime ihtiyaç duyarlar. Bu kitap bölümünde akademik becerilerin öğretimine ve duyuları etkili kullanma becerilerinin öğretime yer verilmiştir.

Görme Yetersizliğinin Tanımı

Görme yetersizliğinin hem yasal hem de eğitsel tanısı yapılmaktadır. Yasal tanım göz doktorları tarafından yapılmaktadır. Yasal tanıya göre, gerekli tüm düzeltmelerden sonra iyi gören gözündeki görme keskinliği 20/200 ya da daha az olan ve görme alanı 20 dereceden az olan kişilere kör (total düzeyde görme yetersizliği) denilmektedir. Yapılması gereken bütün düzeltmeler yapıldıktan sonra, görme keskinliği 20/70 ile 20/200 arasında olan bireylere de az gören denilmektedir. Eğitimlerinde dokunsal ve işitsel materyallere ihtiyaç duyan bireyler, eğitsel açıdan kör (total düzeyde görme yetersizliği) olarak tanımlanmaktadır. Görme duyusunu öğrenme amacıyla kullanabilen bireyler, eğitsel açıdan az gören olarak tanımlanmaktadır. Eğitsel açıdan az gören olarak kabul edilen bireyler, arta kalan görmelerini en üst düzeye çıkarabilmek için farklı araç- gereçlere ve çevre düzenlemelerine ihtiyaç duyarlar.

Görme Yetersizliği Olan Çocukların Eğitim Ortamları

Görme yetersizliği olan çocukların sistematik eğitim almaya başladıkları dönem okul dönemidir. Bu dönemde görme yetersizliği olan çocuklar; görme engelliler okulları, özel sınıflar ve birlikte eğitim ortamlarında eğitim almaktadırlar. Son yıllarda sınırlı sayıda da olsa görme engelliler imam hatip ortaokullarının da açıldığı görülmektedir (Örneğin, Kani Karaca Görme Engelliler İmam Hatip Ortaokulu).

Görme Yetersizliği Olan Çocukların Eğitimleri Okuma Yazma Öğretimi

Okuma yazma becerileri neredeyse tüm akademik becerilerin ön koşulu niteliğindedir. Bununla birlikte okuma yazma becerileri hem iş yaşamında hem de günlük yaşamda bireylerin başarılı olması için gerekli bir beceridir. Tüm bireylerin okullarda bu becerileri öğrenmesi beklenir. Görme yetersizliği olan çocuklara okuma yazma öğretiminden önce uygun okuma yazma materyalinin belirlenmesi gerekir.

Okuma Yazma Aracına Karar Verme

Bazı çocuklar için Braille okuma yazma aracı uygun olurken bazı çocuklar için basılı okuma yazma araçları uygun olabilir. Bununla birlikte bazı çocuklar için de hem Braille okuma yazma aracı hem de basılı okuma yazma aracı uygun olabilir. Yakın görme becerileri zayıf olan, masa üstündeki nesnelere okuma mesafesinden tanyamayan, görme yetersizliği ilerleyici olan, okuma hızı gören akranlarına göre oldukça düşük olan, okurken okuma materyalini gözüne çok yaklaştıran çocuklar için Braille okuma materyali önerilmektedir. Göz koşulu ilerleyici olmayan, okuma yazma için çok fazla uyarılma gerekmeyen, okuma mesafesi gören akranlarına göre çok fazla farklılaşmayan çocukların okuma yazmayı öğrenmelerinin kullandığı alfabe ile öğrenmesi önerilir. Karar verilen okuma yazma aracının çocuğa uygunluğunun da değerlendirilmesi gerekir. Okuma yazma aracının uygunluğunun değerlendirilmesi işlevsel görmesi ile ilgili yeni ek bilgiler, okuma verimliliği (okuduğunu anlama düzeyi ve okuma hızı) değerlendirmesi, akademik başarının değerlendirilmesi, yazının değerlendirilmesi ve gerekli ise yeni okuma yazma aracının seçilmesi basamaklarından oluşmaktadır.

Braille Okuma Yazma

Kendisi de görme engelli olan Louise Braille tarafından geliştirilen Braille alfabesi birincil duyu olarak dokunma ve işitme kanalını kullanan çocuklar için okuma yazma materyali olarak kullanılır. Braille alfabesi, iki sütunda yer alan altı noktanın çeşitli kombinasyonları ile harflerin, rakamların, noktalama işaretlerinin, matematik işaretlerinin, müzik notalarının oluşturulduğu bir alfabe sistemidir.

Büyük Puntolu Yazı

Uzmanlar tarafından göz koşulu ilerleyici olmayan, okuma yazma için çok fazla uyarılma gerekmeyen, okuma mesafesi gören akranlarına göre çok fazla farklılaşmayan çocukların okuma yazmayı öğrenmelerinin kullandığı alfabe ile öğrenmesi uygun görülür. Bu durum büyük puntolu yazılar aracılığı ile sağlanır. Büyük puntolu yazı, çocukların okuyacakları materyallerin puntolarını büyütülmesi ile sağlanır.

Diğer Okuma Yazma Materyalleri

Braille Daktilo, kabartma yazı yazma aracı olarak kullanılan diğer materyaldir. Braille daktilolarda da Braille yazıda olduğu gibi altı noktadan çeşitli kombinasyonları kullanılır. Daktiloda toplam 9 tuş vardır. Soldan ilk tuş, satır atlama tuşu, ortadaki tuş boşluk bırakma tuşu, sağdan ilk tuş ise geri alma tuşudur. Boşluk tuşunun solunda üç, sağında üç olmak üzere altı tuş bulunur. Bu tuşların farklı kombinasyonları ile yazı karakterleri oluşturulur. Daktilo kullanımının öğretiminde kağıt yerleştirme sürecine, parmakları yerleştirme sürecine, parmak egzersizlerine ve yazma sürecine öğretimlerde aşamalı olarak yer verilmelidir. Okuma yazma sürecinde kullanılan teknolojik araç-gereçler: Sensorlu kitap okuma aracı, Braille Yazıcı, Kabartma Yazıcı, Ekran Okuma Programları, Kabartma ekranlar bunlardan bazılarıdır. Matematik Becerilerinin Öğretimi Matematik becerileri tüm bireylerin yaşamlarını kolaylaştıran becerilerdir. Bu nedenle okul öncesi dönemden başlayarak okullarda sistematik olarak öğretilmektedir. Görme yetersizliği olan çocukların da gören akranlarında olduğu gibi matematik becerilerini öğrenmelerini beklenir. Ancak görme yetersizliği olan çocuklar gören akranlarından farklı materyallere ve öğretimsel stratejilere ihtiyaç duyabilirler.

Matematik Becerilerinin Öğretiminde Kullanılan Materyaller Ve Materyaller Düzenlemeleri

Görme yetersizliği olan çocuklar matematik işlemlerini yapmak için abaküs, Taylor kasa, küp taş kasa ve küp taşlar kullanırlar. Abaküs, sayıları ifade etmek ve işlem yapmak için belirli bir sistem dâhilinde dizilmiş boncuklardan oluşur. Taylor kasa, görme yetersizliği olan çocukların matematik işlemlerinin daha üst aşamalarında kullandıkları araçlardandır.

Matematik Öğretiminde Kullanılan Stratejiler

Görme yetersizliği olan çocuklara matematik kavramlarının doğrudan öğretilmesi gerekir. Diğer bir ifade ile kavramların gören bireylerde olduğu gibi tesadüfi gerçekleşmeyeceği gerçekleşse de yine sistematik bir öğretime ihtiyaç duyacakları göz önünde bulundurularak öğretimler yapılmalıdır. Bu noktada eğer çocuk ile çalışan öğretmen görme engelliler öğretmeni değil ise mutlaka uzman desteği almalıdır. Çünkü kavram öğretimi pek çok akademik ders için temel oluşturmaktadır ve bu nedenle de öğretiminin ilk yıllarda yapılması gerekir. Burada üç boyutlu, iki boyutlu, dokunsal farkındalık içeren materyallerin kullanımına yer verilmeli ve kavramların özellikleri betimlenerek çocuğa aktarılmalıdır.

Sosyal Bilgiler ve Fen Bilimlerinin Öğretimi

Sosyal bilgiler sosyal bilimlerin bulgularını entegre edip çocukların düzeyine göre basitleştiren, bunları kullanarak çocuklara sosyal yaşama uyum sağlamada ve sosyal sorunlara çözüm üretmede ihtiyaç duydukları bilgi, beceri, tutum ve değerleri kazandırmayı amaçlar. Fen bilimleri dersleri çocukların gelecek yaşamlarını kolaylaştırmasına, karşılaştığı problemlere çözümler üretmesine ve bilimsel okuryazarlık becerilerine sahip olmalarına hizmet eder. Kısaca fen bilimleri ve sosyal bilgiler, çevremizdeki fiziksel ve sosyal bilgi ve kavramlarla ilgili akademik disiplinlerdir. Her iki disiplin alanında yapılacak öğretimlerin ve materyallerin görme yetersizliği olan çocuklar için düzenlenmesi gerekmektedir.

Sosyal Bilgiler ve Fen Bilimleri Öğretiminde Kullanılan Materyaller

Fen bilimleri dersinde kabartma barometre, kabartma termometre, Braille etiketleme yapılmış deney araç-gereçleri, insan vücudu şekilleri, üç boyutlu materyaller ve modeller, üç boyutlu hücre ve DNA modelleri, dokunsal anatomi atlası gibi araç - gereçler çocuklar için temin edilmelidir. Örneğin üç boyutlu hücre ve DNA modelleri; hücrenin içerisindeki organellerin farklı dokularla gösterildiği sökülüp takılan materyallerdir. Bu materyal yardımı ile görme yetersizliği olan çocuklar hücre yapıları ve türleri hakkında bilgi edinebilmektedirler. Sosyal bilgiler dersleri için kabartma pusula, kabartma küre, kabartma haritalar gibi dokunmaya dayalı olarak hazırlanmış ders araç gereçleri ders sunumlarında kullanılmak üzere temin edilmelidir. Kümeler, şemalar, diyagramlar ve diğer basılı materyaller yine çocuk ihtiyaçlarına göre hazırlanmalı ya da temin edilmelidir. Tüm bunların yanında ders kitapları, yardımcı kitaplar, ders notları, sınav kâğıtları kabartma yazı okuyan çocuklar için Braille formatında, az gören çocuklar için büyük puntolu basılı yazı formatında sunulmalıdır.

Sosyal Bilgiler ve Fen Bilimleri Derslerinin Öğretimine Yönelik Stratejiler

Sosyal bilgiler ve fen bilimleri gibi derslerde sıklıkla görsel araç gereçler kullanılır ve doğal ya da yapılandırılmış gözlem ve deneylere yer verilir. Bu durumlarda görme yetersizliği olan çocukların derslere, etkinliklere ve deney ortamına erişimi için ortam ve materyal düzenlemelerinin yanı sıra öğretimsel düzenlemelere de yer verilmelidir. Tüm düzenlemelerle birlikte farklı strateji ve tekniklerden de yararlanılmalıdır. Sosyal bilgiler ve fen bilimleri derslerinde de öğretmenlerin bazı durumlarda dersleri sözlü anlattıkları bilinmektedir. Bu durumlarda görme yetersizliği olan çocuğun not tutmasına izin verilmeli ve çocuğa not tutması gerektiği hatırlatılmalıdır. Sosyal bilgiler ve fen bilimleri derslerinde yer alan etkinlikler için çocuklara ekstra zaman vermek de öğretimsel düzenlemeler için de yer almaktadır. Ayrıca öğretmen tarafından yapılan etkinlikler ve sözlü sunumlarda açık ve anlaşılır ifadeler kullanmak da yine öğretimsel düzenlemeler için de yer almaktadır. Ayrıca çocukların derse ilişkin materyalleri incelemesi ve etkinlikler yerine getirmesi için ek süreler verilmelidir. Deney gibi etkinlikler planlandığında da mutlaka kullanılacak materyalin

çocuk tarafından deney öncesinde incelenmesine imkân verilmelidir.

Duyuları Etkili Kullanma Becerilerinin Öğretimi

Görme yetersizliği olan çocukların çok büyük bir kısmının azda olsa görme kalıntısının varlığı bilinmektedir. Yalnızca görme yetersizliği olan bireylerin %5'i civarındaki bölümünün herhangi bir işlevsel görmeden yoksun olduğu bilinmektedir. Bu sebepten, sadece ışık algısı olan veya daha iyi görme kalıntısına sahip bireylere var olan görmelerini günlük hayatlarında ve akademik amaçlarla nasıl etkili şekilde kullanabilecekleri öğretilmelidir. Örneğin sağ alt görme alanında kaybı olan çocuğun, o bölgedeki nesnelere görebilmesi için o yöne doğru eğilmesi gerektiği veya hangi renk kombinasyonu ve ışık ortamında görebildikleri tespit edilerek onlara anlatılmalıdır. Benzer şekilde görme alanı kaybı olan bir görme yetersizliği olan çocuğa, çevresindeki nesnelere görebilmesi için kafasını daha çok sağa sola çevirmesi gerektiği, çevirmediği durumlarda da neyi göremediği öğretilmelidir. Görme dışında kalan işitme, dokunma, koku alma ve tat alma duyularının da nasıl öğrenme ortamında ve gündelik hayatta kullanılabileceği görme yetersizliği olan çocuklara öğretilmesi gerekir. Örneğin görme duyusunu akademik derslere erişmek için kullanamayan bir çocuğa, etkili dinleme becerilerinin öğretilmesi, dokunarak başta kabartma yazı olmak üzere, eğitsel materyallere nasıl erişebilecekleri öğretilmelidir. Sadece okul ortamında değil, gündelik hayatta da bu duyuların nasıl etkili kullanılabileceği öğretilmelidir.

ERKEN ÇOCUKLUKTA ÖZEL EĞİTİM: TANIMI VE TEMEL KAVRAMLAR EÇÖE; özel eğitim alanında tarihsel kökenleri olan, erken çocukluk eğitiminden ise öğretim yöntemlerine yer veren ayrı bir alan olma özelliği taşımaktadır. Bir başka deyişle; bu alan kendine özgü çalışma alanı, değerleri, amaçları ve ortaya çıkış nedenleri ile kendi içerisindeki etkililik uygulamalarıyla kendi profesyonel alanyazını ve araştırmaları olan bir alandır. EÇÖE; gelişimsel gerilik gösteren veya gösterme riski taşıyan çocuğun ve ailenin içinde bulunduğu durumun olumsuz etkilerini minimum düzeye indirmek ve çocuğun sağlıklı gelişimini ve ailenin gereksinimlerini maksimum düzeyde desteklemek üzere çocuğun ve ailenin içinde bulunduğu durumu anlama, değerlendirme ve uygun hizmetler sunulması sürecidir.

Erken Çocuklukta Özel Eğitimin Temel Amaç ve Yararları

Erken çocukluk döneminde özel eğitim sunma düşüncesinin altında yatan temel gerekçe erken sunulan hizmetin, çocuğun büyümesi ve gelişmesinde anlamlı farklılıklar yaratacağı gerçeğidir. Diğer yandan, özel eğitim hizmetlerinde ailelerin özel eğitim sürecinin her boyutuna etkin katılımlarının sağlanması temel esaslar arasındadır. Yapılan bilimsel çalışmalar çocuğun çevresiyle etkileşim kurma ve çevreden öğrenme yeteneklerini geliştirmeyi hedefleyen EÇÖE uygulamalarının, yetersizliğin sınırlılıklarını azaltmaya, ikincil bir yetersizliğin gelişme olasılığını en aza indirmeye, gecikecek ya da hiç öğrenilmeyecek olan gelişimsel becerilerin kazanılma şansını artırmaya ilişkin önemli katkılar sunmaktadır.

Erken Çocuklukta Özel Eğitimin Temel Dayanağı ve Özellikleri

EÇÖE uygulamaları bağlamında sunulacak her türlü hizmetin önemli temel dayanakları söz konusudur. Bu temel dayanaklar bu hizmetlerin sunulmasını önemli, bir o kadar da gerekli kılmaktadır. Bunlar aşağıda belirtildiği biçimde ele alınabilir:

- Erken yaşların önemi ve kritik dönemler
- Yetersizliğin ya da risk durumunun çocuğun gelişimi üzerindeki etkileri
- Gelişim üzerinde çevre ve erken deneyimlerin etkileri
- Erken eğitim ya da müdahale programlarının sonuçları
- Özel gereksinimli olan çocuğa sahip ailelerin gereksinimleri ve beklentileri EÇÖE alanının temel özellikleri söz konusudur. Bu bağlamda, EÇÖE alanı;
- Üç temel alandan değerlerini ve uygulamalarını almaktadır.
- Kendi müfredat öncelikleri olan bir alandır.
- Müdahale etme amacı olan bir alandır.
- Tüm yetersizlik türlerini, derecelerini, yerleştirme seçeneklerini ve hizmet sunma modellerini içeren bir alandır.
- Kendi değerlendirme yöntemleri ve amaçları olan bir alandır.
- Çoklu disiplinleri kapsayan bir alandır.
- Ekip üyesi olarak ebeveynleri ve diğer aile üyelerini kapsayan bir alandır.

Erken Çocuklukta Özel Eğitimin Kuramsal Temelleri

EÇÖE uygulamalarını şekillendiren ve yön veren kuramlar ele alındığında; özellikle 1960'lı yıllardan 1970'li yıllara kadar olan dönemde EÇÖE uygulamalarında Skinner ve Pavlov'un geleneksel davranışçı yaklaşımın ve Bandura'nın sosyal öğrenme kuramının etkilerini oldukça yoğun bir biçimde görmek mümkündür. Diğer yandan, aynı dönemlerde Jean Piaget ve Lev Vygotsky'nin önemli çalışmaları ile şekillenen Yapılandırmacı Yaklaşımın hem erken çocukluk eğitimi alanındaki uygulamaların şekillenmesinde hem de EÇÖE uygulamalarına yön vermede önemli bir rol oynadığı dikkat çekmektedir. 1980'li yıllara gelindiğinde ise Bronfenbrenner'in (1979) Ekolojik Kuramının, Sameroff ve Chandler'in (1975) Transaksiyonel Modelinin ve Yapılandırmacı Yaklaşımın EÇÖE uygulamalarına olan etkileri görülmeye başlanmıştır. Özellikle 1980'li yıllardan sonra Bronfenbrenner (1979) tarafından geliştirilen Ekolojik Kuramın EÇÖE uygulamalarının yönünü değiştirdiği, hem çocuğa hem de aileye sunulacak hizmetlerin daha iyi anlaşılmasına önemli katkılar sunduğu belirtilmektedir (Odom ve Wolery, 2003). Bu kuramla birlikte "çocuğa bütüncül yaklaşımla bakmak" kavramının gündeme geldiği ve çocuğun karakteristik özelliklerinin yanı sıra içinde bulunduğu çevreden ayrı ele alınamayacağı gerçeğinin kabul edildiği görülmektedir. Erken Çocuklukta Özel Eğitime İlişkin Yasal Düzenlemeler Amerika Birleşik Devletleri'ndeki yasal gelişmeler Pek çok ülkede, özellikle

gelişmekte olan ülkelerde, EÇÖE alanına ilişkin bir takım yasal düzenlemelerin geliştirilmesinde bazı öncü devletlerin etkisi söz konusudur. Özellikle bu alana ilişkin yasal gelişmelerde öncü devletlerden birinin Amerika Birleşik Devletleri olduğu görülmektedir. 1975 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde yürürlüğe giren Public Law-P.L. 94-142 Tüm Engelliler İçin Eğitim Yasası (The Education for All Handicapped Children Act [FAPE] ile birlikte EÇÖE alanına ilişkin resmi ve yasal çalışmaların başladığı görülmektedir. Bu yasa ile okul yaşında olan gelişimsel yetersizliği olan tüm çocuklar için parasız ve genel eğitimin devlet güvencesi altına alındığı belirtilmektedir. 1986 yılında Public Law-P.L.94-142 yasasına ilişkin önemli değişiklikler gündeme gelmiş ve 1990 yılında yasanın ismi Engelli Bireylerin Eğitimi Yasası (Individuals with Disabilities Education Improvement Act [IDEA] olarak değiştirilmiştir. Bu yasal düzenlemeler ile birlikte, EÇÖE hizmetleri Amerika Birleşik Devletleri'nin pek çok eyaletinde devlet güvencesine alınmış ve önemli bütçeler ayrılmıştır. 2001 yılında önemli gelişmelerden biri Hiçbir Çocuk Geride Kalmasın (No Child Left Behind/NCLB) yasası ile birlikte olmuştur. Bu yasa ülkedeki ilköğretim ve ortaöğretim yasalarına yenilikler getirmiştir. Türkiye'deki yasal gelişmeler Ülkemizde EÇÖE alanına ilişkin yasal boyuttaki ilk ve önemli gelişmenin 1997 yılında yürürlüğe giren 573 sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname olduğu görülmektedir. 2006 yılında yürürlüğe giren ve üzerinde en son 2018 yılında değişiklik yapılan Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği ile EÇÖE alanına ilişkin yasal düzenlemeler genişletilmiş ve yasaların uygulama alanına yansımalarına ilişkin usul ve esaslara açıklık getirilmeye çalışılmıştır.

ERKEN ÇOCUKLUKTA ÖZEL EĞİTİMDE DEĞERLENDİRME VE PLANLAMA

EÇÖE'de çocuğun ve ailesinin gereksinimlerini ortaya koyan ve en uygun hizmetleri belirleyen/planlayan iyi bir değerlendirme süreci esastır. Bu temel bilgiler ışığında EÇÖE alanında değerlendirme ve planlama sürecinde önerilen uygulamaları aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

- Değerlendirme sürecine ebeveynlerin ve diğer aile üyelerinin etkin bir biçimde sürece dâhil edilmesi,
- Her bir çocuk ve ailesi için bireyselleştirilmiş uygun değerlendirme araçlarının ve uygulamaların seçilmesi,
- Çocuğun ve ailenin doğal davranışlarını ortaya çıkaran materyallere ya da ortamlara yer verilmesi,
- Alanında uzman olan personeller ile oluşturulacak bir ekip dâhilinde bütüncül bir bakış açısı ile değerlendirmenin gerçekleştirilmesi,
- Uygun ve birden çok değerlendirme aracı ile çocuğun tüm gelişim alanlarının dikkate alınarak değerlendirilmesi,
- Çocuğun ve ailenin gereksinimlerinin ortaya konulması,
- Çocuğun ve ailenin çoklu ortamlarda ve zamanlarda değerlendirilmesi,
- Hem program amaçlarını ve hedeflerini planlamada hem de aileler için anlaşılır ve yararlı olan bir yolla değerlendirme sonuçlarının raporlaştırılması,
- Yasal düzenlemelere ilişkin gerekliliklerin yerine getirilmesidir.

ERKEN ÇOCUKLUKTA ÖZEL EĞİTİMDE HİZMET SUNMA MODELLERİ

Günümüzde EÇÖE alanında hizmet sunma modellerinin pek çok farklı şekillerde geliştirildiği ve sunulduğu görülmektedir. Ancak en temelde EÇÖE alanındaki hizmet sunma modellerini; ev temelli, kurum temelli ve hem ev hem de kurum temelli olacak şekilde sınıflandırmak mümkündür.

ERKEN ÇOCUKLUKTA ÖZEL EĞİTİME İLİŞKİN TÜRKİYE'DEKİ UYGULAMALAR

Türkiye'deki EÇÖE alanına yönelik çalışmalar 1982 yılında bir grup akademisyenin çalışmaları ile başlangıç göstermiştir. Günümüze kadar olan süreçte yine üniversitelerin, sivil toplum kuruluşlarının, bazı resmi kurum ve kuruluşların özel çabaları ile EÇÖE alanına ilişkin önemli çalışmaların gerçekleştirilmiş olduğu görülmektedir. Ülkemize uyarlanan ya da ülkemizde geliştirilen EÇÖE programlarına ise Anne Çocuk Eğitim Programı (AÇEP), Portage Programı, Küçük Adımlar Erken Eğitim Programı (KAEEP), Otistik Çocuklar Davranışsal Eğitim Programı (OÇİDEP), Başarıya İlk Adım Erken Eğitim Programı (BİA ve BİA-AV), Etkileşim Temelli Erken Çocuklukta Özel Eğitim Programı (ETEÇOM) ve daha pek çok çalışma örnek verilebilir.

DİL VE KONUŞMA BOZUKLUĞU OLAN ÇOCUKLARIN EĞİTİMİ İLETİŞİM, DİL, KONUŞMA

Dil ve konuşma becerileri bebeklikten itibaren insanların gereksinimlerini, duygu, düşünce ve bilgileri paylaşmada kullandıkları en önemli araçlardır. Bununla birlikte iletişim, dil ve konuşma terimlerinin sıklıkla birbirleri yerine kullanıldığı görülmektedir. İletişim; kişiler arasında karşılıklı bilgi, duygu, düşünce, istek ve niyet alışverişidir. İnsanlar arasındaki iletişimin gerçekleşebilmesi için kullanılan araç ise dildir. Dil, bir grup insan tarafından iletişim amaçlı kullanılan sembolik kodlar bütünüdür. Fonoloji, morfoloji, semantik, sentaks ve pragmatik dilin beş bileşenini oluşturmaktadır. Dili ifade etmede kullanılan en etkili araç olan konuşma ise, insanların konuşma organları yardımı ile bilgi, duygu ve düşüncelerin sesli olarak kodlanmasıdır.

NORMAL İLETİŞİM, DİL VE KONUŞMA GELİŞİMİ

Dil ve konuşma çok karmaşık gibi görünse de çocukların çoğu, herhangi bir öğretim yapılmaksızın, yaşamlarının ilk yıllarında konuşmayı öğrenir, dil becerilerini beklenen düzeyde geliştirir. Normal dil ve konuşma gelişimi gösteren çocuklar dil ve konuşma becerilerini edinirken benzer ve belirli gelişimsel aşamalardan geçerler. Bu aşamaların çocuklarla çalışan meslek elemanları tarafından bilinmesi; dil ve konuşma becerilerinde gecikmesi veya bozukluğu olan çocukların belirlenmesi için çok önemlidir. Normal gelişim gösteren çocuklar, 3-4 yıl gibi kısa bir sürede, yardıma gereksinim duymadan, yetişkin düzeyinde dil ve konuşma becerilerini geliştirmektedirler. Ancak bazı çocuklar bu süreçte önemli güçlük yaşamakta, dil ve konuşma becerilerini edinmek, geliştirmek için desteğe gereksinim duymaktadırlar.

İLETİŞİM, DİL VE KONUŞMA BOZUKLUKLARI

İletişim bozukluğu duygu, düşünce, durum ve isteklerin iletilmesi ve anlaşılması sürecindeki bozuklukları ifade etmektedir. İletişim bozuklukları dil ve konuşma bozukluklarının birini veya her ikisini de içerebilir.

Dil Bozuklukları ve Yaygınlığı

Dil bozuklukları dili anlama, kendini ifade etme, okuma ve yazmada kendini göstermektedir. Okul öncesi dönemdeki çocukların yaklaşık % 2-3'ü, okul dönemindeki çocukların ise % 1'i dil bozukluğu göstermektedir.

Dil Bozukluklarının Sınıflandırılması

Dil bozukluklarının sınıflandırılması sorunlara bilimsel bakılabilmesi, çocukların tanınıp müdahaleye alınabilmesi için önemli olsa da hiçbir sınıflama kusursuz değildir. Dil bozukluğu olan çocuklar ve dilleri kedine özgü ve karmaşık özellikler gösterirler. Bu nedenle herhangi bir sınıfa dâhil edilebilmeleri çok zordur. Dil bozuklukları nedenlerine göre birincil ve ikincil dil bozuklukları olmak üzere ikiye ayrılır.

Birincil dil bozukluğu; özgül dil bozukluğu veya gelişimsel dil bozukluğu olarak adlandırılmaktadır. Özgül/Gelişimsel dil bozukluğu çocuğun; zekâ seviyesinin normal ve üzerinde olmasına, herhangi bir yetersizliğinin olmamasına (zihinsel yetersizlik, otizm, işitme yetersizliği, nörolojik bir bozukluk) olmamasına, yeterli çevresel uyaran ve bilişsel becerilere sahip olmasına karşın dil becerilerinde “beklenmedik” bir şekilde bozukluk yaşaması durumudur. Özgül dil bozukluğunun nedeni bilinmemektedir. Ancak son araştırmalar özgül dil bozukluğunun genetik geçiş gösterdiğini, ebeveyn ve kardeşlerinde özgül dil bozukluğu olan çocukların risk grubunda olduğunu göstermektedir.

İkincil dil bozuklukları zihinsel yetersizlik, işitme yetersizliği, otizm gibi durumlarda görülen dil bozukluklarını ifade etmektedir. Zihinsel yetersizliği, işitme yetersizliği veya otizmi olan çocuklar dilin neredeyse tüm bileşenlerinde önemli bozukluklar yaşarlar. Konuşma Bozuklukları ve Yaygınlığı Konuşma bozuklukları dildeki ses ve sözcükleri nasıl söylediğimizle ilgilidir. Okul öncesi dönemdeki çocukların yaklaşık %8-9'unun, okul dönemindeki çocukların ise %5'inin konuşma bozukluğu gösterdiği belirtilmektedir. Konuşma Bozukluklarının Sınıflandırılması Konuşma bozuklukları konuşma sesi/artikülasyon/sesletim bozuklukları, ses bozuklukları ve acıcılık bozuklukları olmak üzere 3 ana başlıkta incelenebilir. Konuşma sesi bozukluğu olan çocuklar konuşma sırasında sözcükteki bir sesi atabilir, başka bir sesle değiştirebilir, bozuk bir şekilde söyleyebilir, sözcükteki seslerin yerlerini değiştirebilir veya sözcüğe başka bir ses ekleyebilir. Konuşma sesi bozuklukları, çocuğun bebeksi bir şekilde konuşmasına neden olarak konuşma anlaşılabilirliğini azaltabilir. Ses bozukluğu olan çocukların ses kaliteleri boğuk, çatlak ve/veya nefesli; ses şiddeti olması gerekenden kısık veya yüksek; ses

kalınlığı yaşı ve cinsiyetinden beklenenden daha ince veya kalındır. Akıcılık bozuklukları kekemelik ve hızlı-bozuk konuşmayı içermektedir. Kekemelik konuşma akıcılığının ve ritminin duraksamalar, tekrarlar ve uzatmalar ile bozulmasıdır. Kekemeliği olan çocuklarda bazen akıcı konuşma çabalamalarına bağlı ayak vurma, göz kırpmaya gibi davranışlar da gözlemlenebilir. Hızlı bozuk konuşma takifemi adı ile de bilinmektedir. Hızlı bozuk konuşma konuşmanın hızlı ve düzensiz olmasıdır. Hızlı bozuk konuşmada ses ve heceler atılmakta, konuşma olması gerekenden hızlı olduğu için binişik bir konuşma ortaya çıkmakta ve konuşma anlaşılabilirliği düşmektedir. Tüm konuşma bozukluklarının müdahalesi dil ve konuşma terapistleri tarafından yapılmaktadır.

DİL VE KONUŞMA BOZUKLUKLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Dil ve konuşma becerilerinin değerlendirilmesi bir bozukluk olup olmadığının belirlenmesi, bozukluk var ise çocuğun sahip olduğu ve olmadığı dil ve konuşma becerilerinin ortaya konması ve bozukluğa yönelik yapılan müdahalenin etkililiğinin, çocuktaki ilerlemelerin belirlenmesi için önemlidir. Dil ve konuşma bozukluklarının değerlendirilmesinde ve müdahalesinde birincil kişiler çocuk ile dil ve konuşma terapistidir. Ancak çocuğun ailesinin ve çocukla çalışan diğer meslek elemanlarının sürece katılımı da olmazsa olmazdır. Dil ve konuşma bozuklukları değerlendirilirken öncelikle vaka öyküsü alınarak çocuk ve ailesi hakkında bilgi edinilir. Sonraki aşamada genel gelişim değerlendirmesi yapılarak çocuğun diğer gelişim alanlarındaki durumu hakkında bilgi elde edilir, sorun yaşadığı başka bir gelişim alanı varsa ilgili uzmana yönlendirme yapılır. Dil ve konuşma becerilerinin değerlendirilmesi amacı ile formel ve informal değerlendirme araçları kullanılır. Formel değerlendirme araçları standardize testleri içerir. Bu testler çocuğun dil ve konuşma becerilerinin yaşına göre önemli bir sapma gösterip göstermediğinin belirlenmesini sağlar. Ancak standardize araçlar dil ve konuşma terapisinde amaç seçimi ve ilerlemelerin izlenmesine olanak vermez. İnfornel değerlendirme araçları ise daha doğal bağlamlarda uygulanan, çocuğun dil ve konuşma becerilerine ilişkin daha ayrıntılı bilgiler veren ve ilerlemelerin daha kolay değerlendirilmesini sağlayan araçlardır. Değerlendirmelerde hem formel hem de informal araçların kullanılması önemlidir.

DİL VE KONUŞMA BOZUKLUKLARINDA MÜDAHALE

Dil ve konuşma bozukluklarının müdahalesi dil ve konuşma terapistleri tarafından yapılmaktadır. Sınıfındaki bir çocukta dil ve konuşma bozukluğu olduğunu düşünen öğretmenler aileleri bu doğrultuda yönlendirmelidir. Konuşma bozukluğu olan çocuklara nasıl yaklaşılması gerektiği “Konuşma Bozuklukları” başlığı altında verilmiştir. Dil bozukluğuna yönelik terapilerin planlanması ve yürütülmesi her ne kadar dil ve konuşma terapistleri tarafından yapılsa da öğretmenlerin sınıf içerisinde yapacakları uygulamalar dil bozukluğu olan çocukların dil becerilerinin desteklenmesinde önemli bir yere sahiptir.

GİRİŞ

Özel öğrenme güçlüğü (ÖÖG) olan öğrencilerin eğitimi için öncelikle Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı (BEP) hazırlanması gerekmektedir. BEP ise ÖÖG olan öğrencilerin takip edecekleri eğitim programı temel alınarak hazırlanmaktadır. BEP içeriğinde yer alacak eğitim içeriği ve öğretim yöntem ve stratejileri ÖÖG olan öğrencilerin eğitimi sürecinde tüm paydaşlar tarafından kullanıldığı sürece verimli sonuçlara ulaşmak mümkün olmaktadır. Bu ünite kapsamında ÖÖG olan öğrencilerin eğitimi için etkili bir BEP’te yer alması gereken içerik ve bu öğrencilerin eğitiminde kullanılması gereken yöntem ve tekniklerden bahsedilmektedir.

TEMEL BECERİLERİN ÖĞRETİMİ

ÖÖG olan öğrenciler için hazırlanacak BEP’lerde öğrencilerin hâlihazırda sahip oldukları temel beceriler göz önüne alınarak öğrencilere kazandırılması gereken temel beceriler ve bu yeni becerilerin edinimi için uygun çalışma/pratik yapma fırsatlarının yer alması gerekmektedir. Temel becerilerin ediniminde kullanılacak öğretim yöntem ve stratejileri genellikle bireysel veya küçük grup şeklinde bir çalışma ortamını gerektirmektedir. Araştırmalar neredeyse tüm ÖÖG olan öğrencilerin okumada başarıyı yakalamak için sesbilgisel farkındalık ve ses sembol eşleme gibi becerilerde mükemmel ve eksiksiz bir altyapıya sahip olması gerektiğini göstermektedir. Eğer ÖÖG olan bir öğrenci ile BEP kapsamında temel becerilerle veya okumayla ilgili bir öğretim sürecine başlandıktan sonra öğrencide üç ay içerisinde gelişim gözlenmezse BEP’in tekrar gözden geçirilmesi tavsiye edilmektedir. Özel eğitim kapsamında okuyazar olmamakla eğitilmiş olmamak arasında büyük bir fark bulunmaktadır. ÖÖG olan öğrenciler başta olmak üzere okuma-yazma becerilerine kısmen veya tamamen sahip olmayan öğrenciler, bilgiyi edinmenin ve edindiği bilgiyi ifade etmenin farklı yollarını bilirlerse hepsi eğitilmiş bireyler olabilmektedir. Eğitim sisteminin görevlerinden biri de özel gereksinimli öğrencilere bu alternatif yolların neler olduğunu öğretmektir. ÖÖG olan öğrenciler için yerleştirilecek sınıfların ve katılacakları etkinliklerin temel beceri seviyesine göre değil zihinsel becerilerine göre belirlenmesi gerekmektedir. Zayıf okuma becerilerine sahip parlak/zeki bir öğrenciye uygun uyarlamalar ve destek sağlanırsa Türkçe/Edebiyat ve Tarih gibi derslerde de başarılı olabilmektedir.

SINIFTAKİ İÇERİĞİ TAKİP

ÖÖG olan öğrenciler genellikle fen bilimleri, sosyal bilgiler vb. derslerin içeriğini takip etmekte zorluk yaşayabilmektedir. Bu zorluğun nedenlerinden biri öğretim materyallerinin erişilebilir olmaması, yani ders kitabının öğrencinin okuma kapasitesinin üzerinde olması veya dersin işlenişinin öğrencinin takip edebilme seviyesinden daha hızlı olması olabilmektedir. Bir diğer neden ise öğrencinin destek eğitim almak üzere sınıftan alınması ve destek eğitim odasında uzun süre vakit geçirmesi olabilmektedir. Bir dersle ilgili okuma materyalini takip etmekte zorluk yaşayan bir öğrenci için materyal öğrenciye okunabilir, materyal okunması daha kolay bir kitap ile değiştirilebilir veya metin konuyu anlamak için gerekli değilse içeriği kısaltılabilir ya da metni okuma görevi iptal edilebilir. Ayrıca ders kapsamında not tutma ve yazılı anlatımla ilgili zorluk yaşayan öğrenciler için ders notlarının bir kopyası öğrenciye verilebilir, öğrencinin bazı sınavları sözlü olarak cevaplandırması sağlanabilir veya öğrenci ders kapsamında hazırlaması gereken ödev ya da raporları söyleyerek/dikte ederek yazdırabilir. Ayrıca bazı ödev ve sorumlulukları öğrencinin güçlü olduğu yanları kullanarak yapabileceği şekilde uyarlamak iyi bir fikir olabilmektedir. ÖÖG olan bir öğrencinin sınıftaki içeriği takip etmesine yardımcı olması için gerekli olan düzenleme ve uyarlamalardan mümkün olduğu kadar çoğunun kullanılması oldukça önem arz etmektedir. Ayrıca öğrencinin eğitim programında yer alan değerli unsurların/derslerin çakışmaması için destek eğitim saatlerinin planlamasına özenle dikkat edilmesi oldukça önem arz etmektedir. Destek eğitim saati, eğlenceli etkinlik saatlerini veya branş dersleri ile ilgili öğretimi kaçırmak zorunda bırakmayacak şekilde planlanmalıdır. Olması gerekenden fazla uyarlama sağlamak, öğrencilerin üst öğrenim aşamalarına geçmede kritik öneme sahip sınavlara hazırlanmalarında yetersizliklere neden olabilmektedir. ÖÖG olan öğrencilerin akademik görevler altında şaşkına dönmemesi ve mahvolmaması gerekmektedir, fakat öğrenciler sergileyebilecekleri en üst düzey performans için de sorumlu tutulmalıdır. Öğretmenler ÖÖG olan öğrencileri azımsayabilmekte, dolayısıyla da beklentilerini düşük tutabilmektedir. Uyarlamaları sağlamak gereksiz bir şekilde beklentileri düşürmeyi yanında getirmemelidir.

ÖÖG OLAN ÖĞRENCİLER İÇİN DÜZENLEMELER VE UYARLAMALAR

Düzenleme terimi bir öğrenci için beklentileri düşürmek ve/veya değiştirmek amacıyla metin, ders

içeriği, öğretim stratejisi ve değerlendirme metotları gibi unsurlarda değişiklik yapmayı ifade etmektedir. Diğer taraftan uyarılama terimi ise öğrencinin yavaş okuma veya zorlanarak yazma gibi yetersizliklerini telafi etmek amacıyla destek sağlayarak sınıfındaki tüm akranları ile aynı standartları karşılamasını sağlamak olarak açıklanmaktadır.

Sınıf İçinde

- Oturma düzeninde öncelik sağlamak (öğretmene ve/veya tahtaya yakın oturtmak)
- Soruları cevaplandırmak ve/veya yazılı bir ödevi tamamlamak için ek süre vermek
- Ders notlarını ve/veya deney kılavuzlarını vermek (notlar öğretmen veya akran tarafından sağlanabilir)
- Ders sırasında ses kaydı almaya izin vermek

Sınav ve Değerlendirmelerde

- Farklı sınav ortamlarında sınav olmaya izin vermek (kütüphane, destek eğitim odası veya ev gibi)
- Sınav uygulama sürecinde esnek olmak (okul bittikten sonra, etüt veya destek eğitim saatinde ya da iki veya daha fazla oturumda sınav olmak)
- Sınav süresini uzatmak veya süre sınırını kaldırmak
- Yönergelerin ve soruların öğrencilere okunmasını sağlamak ve ihtiyaç hâlinde birden fazla kez tekrar okunmasına izin vermek

Ev Ödevlerinde

- Ev ödevlerini günlük veya haftalık olarak yazılı olarak vermek (ödevleri sözel olarak söylemek veya tahtadan öğrencinin yazmasını beklemek yerine)
- Verilen ödevin tamamlanması amacıyla organizasyon ve planlama konusunda destek sağlamak
- Ders kitaplarının CD/kasetlerden veya MP3 çalarlardan dinlenebilecek veya e-kitap okuyucu yoluyla okunabilecek ve dinlenebilecek sürümlerinin kullanılabilmesini sağlamak
- Ödev olarak verilen metinlerin kısmen veya tamamen öğrencilere okunmalarını sağlamak

Genel Olarak Programı Planlamada

- Eğitim programını tamamlamak için daha geniş bir zaman dilimi planlamak (liseyi beş yılda bitirmek gibi) ve böylece öğrencinin her yıl baş etmesi gereken ders yoğunluğunu yönetilebilir hâle getirmek
- Yabancı dil öğrenme zorunluluğundan muaf tutmak
- Özellikle üniversite seviyesindeki öğrenciler için derslerin bir kısmını yaz okulunda almaları sağlanarak yıl içindeki ders yoğunluklarını azaltmak
- Üst düzey matematik derslerinin yerine bilgisayar teknolojileri ile ilgili dersler almalarını sağlamak

ÖĞRENME STRATEJİLERİNİ EDİNME

Özellikle ÖÖG olan öğrencilerin organize olma ve zaman yönetimi becerilerini, etkili çalışma alışkanlıklarını, bellek güçlendirme yöntemlerini, problem çözme ve karar verme stratejilerini ve kendini savunma becerilerini edinmeleri kritik önem arz etmektedir. Birçok öğrenci için bu beceriler akademik olarak hayatta kalabilmek için gerekli beceriler olarak kabul edilmektedir. ÖÖG olan öğrenciler, bir stratejinin ne zaman ve nasıl kullanılacağı özel olarak öğretilmediği sürece, genellikle bu tür stratejiler kullanmamaktadır. ÖÖG olan öğrenciler başta olmak üzere birçok özel gereksinimli öğrenci için üst bilişsel stratejilerin doğrudan öğretilmesi gerekmektedir.

Organize Olma ve Zaman Yönetimi Becerileri

- Ödevleri not alacağı bir ödev defteri tutmak
- Son teslim tarihlerini bir takvime kaydetmek
- Yapılacaklar listesi oluşturmak
- Bir projenin veya ödevin ne kadar zaman alacağını tahmin etmek/kestirmek • Çalışma Becerileri • Okuduğunu anlamayı kontrol etmek (materyalin üzerinden tekrar geçmek veya okunan metin tam anlaşılıyorsa daha yavaş okumak)
- Yönergeleri okumak
- Dersten veya kitaptan notları kendi cümleleriyle çıkarmak
- Bir paragrafın ya da sayfanın ana fikrini kendi cümleleriyle yazmak

Sınav/Test Becerileri

- Sınavda hangi içerikten sorumlu olduğunu ve/veya sınavın formatını (klasik yazılı, çoktan seçmeli vb.) sorup öğrenmek
- Tutulan notları ve ders kitaplarını düzenli olarak incelemek (çalışmayı sınavdan hemen önceye sıkıştırmamak)
- En zor materyalleri çalışmak için ek süre ayırmak
- Bir çalışma arkadaşı bulmak veya bir çalışma grubu oluşturmak

Bellek Becerileri

- Sözel tekrarları kullanmak ('yedi kere yedi 49 eder' ifadesini öğrenene kadar tekrar etmek veya tüm müze gezisi boyunca kısık sesle veya sessizce 'eşyalara dokunmayacağım' ifadesini tekrar etmek)
- Kafiyeleli sözcükler oluşturmak veya kullanmak
- Bilgiyi madde madde çalışmak yerine kategoriler hâlinde listelemek/sınıflandırmak

- Kısaltmalar ve anımsatıcılar kullanmak

Problem Çözme ve Karar Verme Becerileri

- Ulaşılması amaçlanan hedefi veya çözülmesi gereken ana sorunu belirlemek (ana hedefleri daha önemsiz konulardan ayırmak)
- Farklı teknikleri kullanarak bilgi toplamak (beyin fırtınası, başkalarına sormak, internette arama yapmak vb.)
- Gerçekleştirilmesi olası eylemleri veya çözümleri listelemek
- Uygulanabilirlik, içerdiği riskler ve gerektirdiği zaman gibi unsurları göz önüne alarak seçenekleri değerlendirmek ve elemek

Ne istediğini ve istediği şeyi nasıl elde edeceğini bilme olarak ifade edilen öz-belirleme (self-determination) becerisi de önemli bir yaşam becerisi olarak kabul edilmektedir. ÖÖG olan öğrencilerin hayatlarındaki önemli konuları belirleme, amaçlar oluşturma, problem veya engelleri fark etme ve geçici ya da daimi çözümler bulma gibi konularda hem ev hem de okul ortamında cesaretlendirilmeye ve rehberliğe ihtiyaçları bulunmaktadır. Öz-belirleme ile ilgili süreçlerde ustalık kazanmış öğrencilerin bağımsız genç yetişkinler olma potansiyelleri çok daha yüksek olmaktadır.

OLUMLU DAVRANIŞ EDİNME VE SÜRDÜRME

ÖÖG olan öğrenciler sınıf-içi çalışmalarını engelleyen davranışları nasıl düzenlemeleri gerektiği konusunda desteğe ihtiyaç duymaktadır. Dikkati sürdürme, görevde/etkinlikte kalmaya devam edebilme, dürtüsel hareketleri kontrol edebilme ve öfke kontrolü gibi davranışlar ÖÖG olan öğrencilerin en sık güçlük yaşadıkları davranışlar olarak belirtilmektedir. Bunun yanı sıra, ÖÖG olan öğrencilerin akranları tarafından kabullerini arttıran uygun sosyal becerileri öğrenme, okulda hayatta kalabilmek için önemli fakat genellikle göz ardı edilen bir unsur olarak ifade edilmektedir. Öğretmenler davranış yönetimi bağlamında birçok farklı yöntem kullanabilmektedir fakat en başarılı yöntemlerin olumlu pekiştirmeyi kullananlar olduğu görülmektedir. Davranış değiştirme sistemlerinin etkili olması için öğrencinin tüm öğretmenleri tarafından kullanılmalı ve evde de desteklenmesi gerekmektedir. Gerçek bir gelişme görmek için aile ile öğretmen iş birliği anahtar unsur olarak görülmektedir. Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu (DEHB) olan öğrencilerin davranış yönetiminde ilaç kullanımı önemli bir rol oynamaktadır. Uyarıcı ilaçlar yazılırken potansiyel yararlarının yanı sıra yan etkileri de göz önüne alınarak karar verilmesi gerekmektedir. İlaçların yapabileceği en iyi şey dikkati artırıp öğrencilerin öğrenmeye daha hazır olmalarını sağlamaktır. Dolayısıyla eğitim için iyi öğretmenlere olan ihtiyaç devam etmektedir. ÖÖG olan öğrenciler için hazırlanacak BEP'lerde uzun ve kısa dönemli amaçlar yazılı olarak yer alacağı için en açık ve net ifadelerin yer alması gerekmektedir. Amaçlar belirlenirken gerçekçi, belirgin ve ölçülebilir olmalarına dikkat edilmelidir.

ÖĞRENMEYİ DESTEKLEME

ÖÖG olan öğrencilerin öğrenme stilleri konusundaki araştırmalar beyin temelli öğrenme yaklaşımlarının etkili sonuçlar verdiğini göstermektedir.

Okuma becerileri başta olmak üzere ÖÖG olan öğrencilerin eğitiminde kullanılacak beyin temelli stratejiler

- (1) Güvenli ve rahat bir ortam sağlayın,
- (2) Rahat eşyalar/mobilyalar sağlayın,
- (3) Su ve meyve bulundurun,
- (4) Öğrencilerden daha sık tepkiler bekleyin,
- (5) Öğretime bedensel hareketleri de bütünleştirin,
- (6) Görsel yeniliklere vurgu yapın,
- (7) Öğrenmede yenilikleri artırmak amacıyla şarkı, müzik ve kafiyeler kullanılmalıdır,
- (8) Bekleme sürenizi artırın,
- (9) Öğrencilerin seçeneklerini artırın ve
- (10) Öğrencileri diğer öğrencilerin öğrenmelerine destek olmak amacıyla kullanınız olarak belirtilmektedir.

ÖÖG olan öğrencilere yönelik gerçekleştirilecek eğitim ve kullanılacak müdahale programlarında günlük olarak geçmiş öğrenmeleri tekrar etmek ve öğretimsel amaçları öğretim başlangıcında öğrenciye ifade etmek ve açıklamak önem arz etmektedir. Ayrıca çalışılacak yeni materyalin öğretmen tarafından tanıtılması ve mutlaka doğrudan öğretim yönteminin aşamaları olan model olma, rehberli uygulama ve bağımsız uygulama aşamalarının gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

DUYGU VE DAVRANIŞ BOZUKLUĞU OLAN ÇOCUKLAR

Duygu ve Davranış Bozukluğunun Tarihi ve Tanımı

DDB insanlığın yaratıldığından beri var olan bir olgudur. Ancak tam olarak DDB'nin doğası uzmanlar, öğretmenler ve aileler tarafından anlaşılmış değildir. DDB'nin ne olduğu, DDB olan çocukların ne tür özellikler gösterdiği, bu çocuklara nasıl bir eğitim uygulanması gerektiği, yaklaşımın nasıl olması gerektiği konusunda genel bir kanıya varılmamıştır. DDB olan çocuklarla ilgili genel tanım ve değerlendirmelerin yapılamayışı çoğunlukla bu çocukların farklı özellikler göstermesine ve birçok değişkenden etkilenme durumlarına bağlıdır. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ve IDEA'nın yapmış olduğu açıklamalar ve tanımlar uluslararası alanda oldukça kabul görmektedir. Buna göre DDB ile ilgili yapılan tüm tanımların, "ağır davranış sorunlarını, süreklilik gösteren davranış örüntüsünü ve sosyal-kültürel değerlere karşı uyumsuzluk ve şiddet" içeren davranış özelliklerini kapsaması gerektiği vurgulanmıştır. Uyumsuz çocuklar, kendi benliği ve çevresiyle dengeli ve etkili ilişki kurma, geliştirme ve sürdürmede güçlük çeken ve bu yüzden gelişimleri sekteye uğrayan, çevresindekilerin olağan ilişkileri ile düzeltilmeyen davranış kalıplarına sahip çocuklar olarak tanımlanmıştır. IDEA, DDB olan çocukları "Zihinsel, duygusal ve sağlık ile ilgili nedenlere bağlı olmayan, sosyal etkileşim ve iletişim kurmada sorunlar yaşama, toplum tarafından onaylanmayan davranışlarda bulunma, genel olarak mutsuz ve huzursuz olma durumu içerisinde olma ve yaşadığı bu problem durumlarla ilgili fiziksel belirtiler gösterme ve korkulara sahip olma" olarak tanımlamaktadır.

Duygu ve Davranış Bozukluğu Olan Çocukların Doğası

Türkiye'de 2016-2017 eğitim öğretim yılı verilerine göre örgün eğitim sistemine kayıtlı 28.501 DDB tanılı öğrenci bulunmaktadır. DDB olan çocukların çoğu saldırganlık, şiddet, çevreye zarar verme, vurma gibi dışa yönelim davranışları sergilerken bir kısmı da depresif, kaygı ve endişe verici davranışlar olan içe yönelim davranışları sergilemektedir. DDB olan çocuklar için uygun öğrenme ortamı oluşturma, çocukları uygun öğrenme ortamına yerleştirme ve yüksek motivasyon göstermeleri konusunda oldukça güçlükler yaşanmaktadır. Bu anlamda bu çocukların öğrenme özellikleri ayrıntılı bir şekilde incelenmeli ve gerekli olan eğitim ve öğretim planlamaları yapılmalıdır.

DUYGU VE DAVRANIŞ BOZUKLUĞU OLAN ÇOCUKLARIN EĞİTİMLERİ

Duygu ve Davranış Bozukluğu Olan Çocukların Değerlendirilmesi Süreci Duygu ve davranış bozukluğu olan çocukları değerlendirme ve tanılama diğer yetersizlik türlerinde olduğu gibi hastanede ve Rehberlik Araştırma Merkezlerinde (RAM) yapılmaktadır. DDB olan çocukların öğrenme özellikleri incelendiğinde, farklı zihinsel kapasitelere sahip oldukları görülmektedir. Şöyle ki, DDB olan çocuklar genellikle başlı başına bir yetersizlik türü olurken, bazen öğrenme güçlüğüne ya da üstün yetenekliliğe ya da başka yetersizlik türlerine bağlı olarak da oluşabilmektedir. Buna bağlı olarak IQ'ları akranlarıyla aynı ya da üstünde bir seviyede olabilmektedir. DDB olan çocukların tanılanması, eğitim ortamına yerleştirilmesi ve eğitim planlamalarının yapılması sürecinde çocukların zihinsel özelliklerinin, sosyal-duygusal özelliklerinin dikkate alınması gerekmektedir. Bu çocuklar tanılamadan sonra eğer farklı gelişim özellikleri ve yetersizlik durumları yoksa kaynaştırma ortamlarında eğitim-öğretime katılmaktadırlar DDB olan çocukların değerlendirme süreci tamamlandıktan sonra bu çocuklar uygun eğitim ve öğretim ortamlarına yerleştirilmektedirler. DDB olan çocuklar bir bütün olarak sosyal, duygusal, fiziksel, akademik özellikleri açısından değerlendirilmektedir. Bu çocuklar eğitim ortamına yerleştirildikten sonra okullarda eğitim programları geliştirilmektedir.

Duygu ve Davranış Bozukluğu Olan Çocukların Eğitimleri Duygu ve Davranış Bozukluğu Olan Çocukların Eğitimi Konusunda Yaklaşımlar

DDB olan çocuklar genellikle davranış, akademik başarı, sosyal iletişim ve sosyal yeterlilik alanları açısından değerlendirilmekte ve bu alanlara yönelik, çocuğun ihtiyacına göre müdahale planları geliştirilmekte ve uygulanmaktadır. Bu çocuklar genellikle akademik başarısızlıklar yaşamakta ve okulu terk etme eğilimde olmaktadır. MEB ve UNICEF'in 2013 yılında hazırlamış oldukları bir rapora göre çocuklar çoğunlukla dokuzuncu sınıfta okulu terk etmektedirler. Araştırmalar bize, çocukların sergilemiş oldukları problem davranışları ve uyumsuzluk göstergelerinin geç fark edildiğini, tanılama ve müdahalelerde geç kalındığını göstermektedir. DDB tanısı almış olan ya da risk altında olan çocuklara mümkün olduğunca erken müdahalede bulunmak oldukça önemlidir. Bu erken müdahale en geç üçüncü sınıfın sonuna kadar olmalıdır. DDB tanısı olan ya da problem davranışlar gösteren çocuklar için öncelikle yoğun davranışsal müdahalelerin geliştirilmesi, oldukça yapılandırılmış eğitim

programlarının uygulanması ve erken müdahalelerde bulunması çok önemlidir. Ulusal yaklaşım Türkiye 'de DDB olan çocuklara yönelik politikalar incelendiğinde, çocuklara özellikle lise yıllarına kadar DDB tanısı koymaktan kaçınılmaktadır. Okul öncesi ve lise arasındaki çocuklar çoğunlukla suçla sürüklenmiş çocuklar olarak görülmekte olup bu çocuklara müdahale konusunda çoğunlukla “insancıl, çevresel (ekolojik), psikoeğitsel ve geleneksel” yaklaşımlarda bulunmaktadır. Öğretmenler okullarda birçok problem davranışlı çocuklarla uğraşmaktadırlar ve bu çocukların sayısı ve sergiledikleri problem davranışlar giderek artmaktadır. Ancak ülkemizde hâlen DDB tanısı olan çocuklara yönelik ulusal bir bilimsel dayanaklı eğitim programlarımız yoktur. Psikolojik danışmanlar okul-aile işbirliği kapsamında bu çocukların aileleri ile çocuklarla yaşanmakta olan problem durumlara yönelik görüşmeler yapmaktadır. Uluslararası yaklaşımlar DDB konusunda en kapsamlı yaklaşım ve bilimsel dayanaklı uygulamaların ABD’de olduğu görülmektedir. Dünya’da, Avrupa dahil diğer dünya ülkeleri genellikle ABD’de var olan yaklaşım ve uygulamaları takip etmekte ve ABD’de var olan uygulamalarda kendi ülkelerine göre uyarlamalar yapıp uygulamaktadır. DDB olan çocukların uygun bir biçimde, erkenden tanılanması ülkemizde olduğu gibi ABD’de de önemlidir. Değerlendirme ve tanılama sürecinde tüm ülkelerde benzer sorunlar yaşanmaktadır. DDB olan çocukları eğitimleri konusunda ABD’de en önemli konu tüm bu yaklaşımların BDU kapsamı gerektirginin vurgulanmasıdır. BDU demek, uygulanacak eğitim programlarının bilimsel olarak denenmiş, etkili sonuçlar alınmış çalışmaları içermesi demektir.

Duygu ve Davranış Bozukluğu Olan Çocuklar İçin Bilimsel Dayanaklı Uygulamalar

BDU durum analizi yapma, uygun uygulama belirleme, belirlenen uygulamayı planlama ve değerlendirme süreçlerini kapsamaktadır. Özel Eğitimde birçok alana yönelik birçok BDU vardır ancak bu bölümde özellikle çeşitli sosyal-duygusal sorunlar yaşayan, uygun davranışlar sergilemekte zorlanan, toplumsal uyum becerileri geliştirme konusunda yetersizlikleri olan ve direk DDB tanısı olan bireylere yönelik uygulanan BDU’lara yer verilmiştir. Bu uygulamalardan ilki, “Doğrudan Öğretim Yöntemidir”. Doğrudan öğretim yöntemi çocukların özellikle akademik başarıları desteklemek için uygulanan bir yöntemdir. Çocukların derse odaklanma, derslere yönelik sorumluluklarını yerine getirme, yüksek motivasyon sağlama gibi konularda çocuklara yardımcı olmaktadır. Diğer bir yöntem birebir ya da sınıf-çaplı akran öğretim modelidir. Akran öğretimi modelinde bir konuda daha başarılı olan akranın yaşına göre daha geride olanı eksik olduğu konularda özellikle ders konusunda desteklemesidir. “Kendini İzleme Stratejilerinin” DDB olan çocuklara kazandırılması, sistematik bir öğretimin yapılması içsel motivasyonun ve içsel zekânın geliştirilmesi açısından oldukça önemlidir. Bu uygulama için öğretmen ya da uzmanlar, çocuğa belirli bir etkinlik esnasında çocuğun kendisini izlemesi, kendisi ile ilgili veriler tutmasını ve etkinlik sonunda ise üzerinde çalıştığı iş ile ilgili ya da bir problem durumla karşılaştığında problem çözme becerilerini değerlendirmesi öğretilmektedir. DDB olan çocukların akademik becerilerinin gelişmesi ile diğer becerilerinin de geliştiği, aynı şekilde uygun sosyal ilişkiler geliştiren bir çocuğun akademik becerilere daha ağırlık verdiği görülmüştür. Benzer şekilde eğer çocukta sosyal beceriler ve iletişim konusunda sorunlar tespit edilmiş ise sosyal beceri öğretim programlarının uygulanması gerekmektedir. “Video modelle öğretim, doğrudan öğretim yöntemi, akran öğretimi” gibi sosyal beceri öğretim programları özel eğitimde sıkça uygulanan programlardır. DDB olan bireyler için oldukça etkili olan bir yöntem ise bu bireyler hatta aileleri için bir yaşam koçunun ya da bireysel psikolojik danışmanın olmasıdır. DDB olan bireyler genellikle ilaç tedavisi de almaktadırlar. Bireyin mutlaka ilaç tedavisine ek olarak davranışsal, eğitsel ve sosyal boyutta ek destek alması gerekmektedir. Günümüzde en etkili yaklaşım davranışçı yakışımdır. Davranışçı Yaklaşım geçmişi Watson, Pavlov gibi düşünürlerin zamanına dayansa da bu yaklaşıma bağlı uygulamalar ile günümüzde oldukça etkili sonuçlar alınmaktadır. Davranışçı Yaklaşım, çocuğun uygun davranışları pekiştirerek bu davranışları arttırmayı ve uygun olmayan davranışları ise azaltmayı ya da ortadan kaldırmayı hedeflemektedir. Bu davranışın temelinde ödül/pekiştirme ve cezalar mevcuttur. Peğiştirmeçler, somut (şeker, çikolata, para, etiket) ve somut olmayan (sevgi, övgü) değişkenleri; cezalar ise çocuğun hoşlanmayacağı her türlü uyaranları içermektedir. Duygu ve Davranış Bozukluğu Olan Çocuklar İçin Eğitim Programı Geliştirme Okullarda uygulanmakta olan, UDA temelli bir uygulama olan “Olumlu Davranış Desteği (ODD)” oldukça etkili bir müdahale yaklaşımıdır. ODD, “Sosyal ve işlevsel beceriler oluşturmayı ve destek sistemi yaratmayı hedefleyen sürekli bilim temelli değerlendirme ve müdahalenin yapıldığı ve veri temelli kararların verildiği davranış desteği yaklaşımı olarak tanımlanmaktadır”. ODD genel olarak uzmanlara kendi ihtiyaçları doğrultusunda birçok farklı eğitim yaklaşımları sunmaktadır. Dikkat edilmesi gereken nokta, ODD’nin temel prensipleri olan işbirliğine dayanma, veri temelli olma, sistematik olma, olumlu ve tutarlı yaklaşımlar sergileme ve bilimsel olma özelliklerinin korunmasıdır. ODD’de lise, ortaokul, ilkokul ve okul öncesi eğitim düzeyindeki tüm çocuklara uygulanabilmektedir. Hafif düzeyde problem davranışlar için genellikle büyük grup içerisinde uygulanan birinci düzey müdahale süreci yeterli olmaktadır. ODD’yi değerli yapan özellik, problem durumun çözülmesi için çocuğu onarmak yerine, çocuğun hayatında yer alan her bir değişkende düzenlemeler yaparak çocuğun olumlu davranış sergilemesini sağlamaktadır. Bir sınıfta

uygulanabilecek ODD süreci kısaca şöyle açıklanabilir. Sınıf içerisinde yaşanan disiplin olaylarını çözmek için, önce öğretmenin sınıf yönetimi, derse hazırlığı, dersi işleyişi, problem durumlara karşı yaklaşımı, tutumları incelenir ve eğer bunlarda bir eksiklik varsa önce bunların giderilmesi gerekmektedir. Sınıfın fiziksel durumu, sınıf mevcudu gibi sorunlar giderilmelidir. Sınıfta uyulması gereken kurallar ve davranışlar çocuklarla belirlenmelidir.

OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU OLAN ÇOCUKLARIN EĞİTİMİ

Bir terim olarak İlk olarak 1943 yılında Leo Kanner tarafından ortaya atılan otizm, belirtilerin üç yaştan önce ortaya çıktığı, özellikle sosyal etkileşim ve iletişim becerilerinde önemli sınırlılıkların görüldüğü, sınırlı ilgi ve yineleyici davranışların eşlik ettiği ve etkileri yaşam boyu süren bir özel gereksinim türü olarak tanımlanmaktadır. Otizm, günümüzde yaklaşık olarak 1/59'da kişide görülmektedir. Otizme hangi faktörlerin neden olduğu tam olarak bilinmemekle birlikte, otizme genetik, çevresel ve beyin gelişimi sırasında ortaya çıkan beynin yapısını ve işlevini etkileyen faktörlerin neden olabileceği yaygın görüşler arasındadır. Son yıllarda yapılan istatistiksel çalışmalar otizmin özel gereksinimli gruplar arasında en yaygın görülen gruplardan biri olduğunu ortaya koymaktadır.

Otizmin tüm kültürlerde bu kadar sık görülmesi (yaygınlığı), bu konuda erken tanı ve erken müdahale gibi bazı önlemlerin alınmasını hem önemli hem de ivedi kılmıştır. Otizme sahip çocuklar sosyal etkileşim ve iletişim becerilerindeki sınırlılığa ek olarak, konuşma örüntüsündeki farklılık, yineleyici (stereotipik) davranışları, ortak dikkat ve taklit becerilerindeki yetersizlik, sosyal-duygusal ve bilişsel özellikleri itibariyle diğer özel gereksinimli gruplardan ayrılmaktadır. OSB'li çocukların bu karakteristik yapısı ve genel popülasyon içindeki görülme sıklığı, bu çocuklara sağlanan müdahale hizmetlerinin etkililiği bilimsel çalışmalarla kanıtlanmış uygulamalar arasından seçilmesini zorunluluk hâline getirmekle birlikte, erken tanı ve eğitimi de kritik hâle getirmektedir. Kitabın bu bölümünde, otizm spektrum bozukluğundan etkilenmiş çocukların eğitiminde kullanılan kanıt temelli uygulamalar ele alınmıştır. Bu bağlamda, ilk olarak otizm spektrum bozukluğunda kanıt temelli eğitim ve müdahale yaklaşımlarının belirlenmesine yönelik yürütülen çalışmalardan kısaca bahsedilmiş; otizm spektrum bozukluğunun tedavisinde kullanılan, kanıt temelli olan, umut vaat eden ve kanıt temelli olmayan eğitim ve müdahale yöntemlerinin bir listesi sunulmuş ve araştırmalar tarafından otizm spektrum bozukluğundan etkilenmiş çocukların eğitiminde etkili olduğu belirlenen üç yaklaşım (kapsamlı davranışsal müdahale, temel tepki öğretimi ve doğal öğretim uygulamaları) ve bu yaklaşımların uygulama süreçleri ele alınmıştır. Kanıt Temelli Uygulama Nedir? ve Kanıt Temelli Uygulamalar Nasıl Belirlenir?

Bazı ülkelerde öğretmenlerin, özel gereksinimli öğrenciler de dâhil olmak üzere tüm öğrencilerin akademik gelişim ve öğrenmelerini desteklemek amacıyla okullarında ve sınıflarında yasal olarak kullanımı zorunlu olan (ABD, Hiçbir Çocuk Geride Kalmazın Yasası) kanıt temelli uygulamalar, etkililiği birden çok yüksek kaliteli araştırma tarafından desteklenen ve öğrenci çıktıları üzerinde olumlu sonuçlarının olduğu kanıtlanan uygulamalar olarak tanımlanmaktadır. Yapılan araştırmalar, öğretmenlerin ve diğer uzmanların, kanıt temelli uygulamaları doğru ve güvenilir bir şekilde kullanmalarının, otizmlili öğrenciler de dâhil tüm öğrencilerin akademik becerilerini ve gelişimlerini olumlu yönde etkilediğini ortaya koymaktadır.

Öğretmen ya da uzmanlar tarafından eğitim ortamlarında kanıt temelli uygulamaların kullanılmasının ilk adımı öncelikle etkililiği araştırmalar tarafından kanıtlanan uygulamaların belirlenmesidir. Bir uygulamanın kanıt temelli olup olmadığı, o uygulama ile ilgili yürütülen deneysel çalışmalarda kullanılan araştırma desenleri, yapılan araştırma çalışmalarının yöntemsel kalitesi, uygulama ile ilgili olumlu öğrenci çıktıları rapor eden çalışma sayısı ve uygulama ile ilgili yürütülen araştırma çalışmalarından elde edilen bulguların güçlülüğü değerlendirilerek belirlenmektedir. Araştırmacılar, özellikle kanıt temelli olmayan uygulamaların (örn., pet terapi, duyu bütünleme) otizmlili bireylerin eğitiminde ana uygulama olarak kullanılmaması gerektiğini sıklıkla vurgulamaktadır.

Otizimde Kanıt Temelli Uygulamalar

Otizimde kanıt temelli uygulamaların belirlenmesine yönelik çalışmalar yapan kuruluşların başında Amerikan Ulusal Otizm Merkezi ve Otizm Spektrum Bozukluğu Ulusal Mesleki Gelişim Merkezi gelmektedir. Bu kuruluşlar otizm spektrum bozukluğu alanında kanıt temelli uygulamaların belirlenmesi amacıyla sistematik olarak literatür taramaları ve meta-analiz çalışmaları yürütmektedirler. Amerikan Ulusal Otizm Merkezi 2009 ve 2015 yılında olmak üzere yayınladığı iki rapor (0-22 yaş grubu için) ile kanıt temelli olan, umut vadeden ve kanıt temelli olmayan uygulamaları belirlemiş ve farklı yaş grupları için bu uygulamaların bir listesini yayınlamıştır. Bu bağlamda, bu yaş grubundaki bireyler için kanıt temelli bir (Davranışsal Müdahaleler), umut vadeden bir (Mesleki Eğitim Paketi) ve kanıt temelli olmayan dört uygulama (Bilişsel Davranışsal Müdahale Paketi, Model

Olma, Müzik Terapisi ve Duyusal Bütünleştirme Paketi) belirlenmiştir. Otizm Spektrum Bozukluğu Ulusal Mesleki Gelişim Merkezi ise 2014 yılında yayınladıkları raporda (0-21 yaş grubu) 27 kanıt temelli uygulama, 23 uygulamanın ise araştırmalar tarafından desteklendiği ancak bu uygulamaların henüz kanıt temelli uygulama ölçütlerini karşılamadığını belirtmiştir.

Kapsamlı Davranışsal Müdahale

Kanıt temelli uygulamalar içerisinde otizm spektrum bozukluğuna sahip çocuklar üzerindeki etkileri konusunda en fazla kanıta sahip olan ve hakkında en çok bilimsel araştırma çalışması yapılmış olan müdahale yöntemi erken yoğun davranışsal müdahaledir. Araştırmalar, haftada 20 ile 40 saat arası yoğunlukta sunulan kapsamlı davranışsal müdahale ile çocukların otizmin etkilediği tüm gelişim alanlarında önemli düzeyde ilerlemeler kaydettikleri ve bu çocukların birçoğunun ilkokulda kapsayıcı eğitim bağlamında öğrenimlerine devam edebilecek düzeye geldiklerini göstermektedir. Kapsamlı davranışsal müdahale ev ya da okul ortamında yürütülür ve öğretim ayırık denemelerle öğretim kullanılarak gerçekleştirilir. Ayırık denemelerle öğretim, ayırt edici uyarın, ipucu, tepki, sonuç ve denemeler arası süre olmak üzere beş bileşenden oluşur.

Temel Tepki Öğretimi

Temel tepki öğretimi, uygulamalı davranış analizi ile gelişimsel yaklaşım ilkeleri temel alınarak geliştirilmiş, öğretimin çocuğun doğal ortamında gerçekleştirilmesine dayalı kapsamlı bir doğal davranışsal yaklaşımdır. Temel tepki öğretiminde, çocuğa, doğal öğrenme ortamlarında bağlama uygun öğrenme fırsatları sunulur. Çocuğa bu öğrenme fırsatlarına tepki verme öğretilirken, bağımsızlık kazandırmak ve çocuğun doğal çevresi ile daha etkin zaman geçirmesini sağlamak amaçlanır. Bu yaklaşım, kazanıldığında çocukların diğer alanlarda ilerlemeler göstermesine olanak sağlamaları nedeniyle temel alanlar olarak kabul edilen, motivasyon, çoklu uyaranlara tepki verme, kendini yönetme ve kendiliğinden sosyal etkileşim başlatma alanlarını güçlendirerek çocuğun öğrenmesini daha etkili ve verimli bir şekilde gerçekleştirmeyi hedefler. Araştırmalar, yukarıda açıklanan dört temel beceriyi öğrenen çocukların diğer gelişim alanlarında hedeflenen becerileri daha kolay öğrendiklerini ortaya koymaktadır.

Doğal Öğretim Uygulamaları

Doğal öğretim uygulamaları, çevre düzenlemeleri, etkileşim teknikleri ve uygulamalı davranış analizi ilkelerine dayalı stratejilerin çocuklara yeni beceri ve kavramları günlük etkinlikler, rutinler ve geçişler içerisinde kullanılması içeren çok bileşenli uygulamalardır. Alan yazında, pek çok ortak özelliği olmasına karşın farklı şekillerde adlandırılan doğal öğretim yaklaşımları yer almaktadır. Bunlardan en yaygın olarak kullanılanları fırsat öğretimi, doğal bağlama dayalı dil öğretimi, etkinlik temelli müdahale, geçiş temelli öğretim ve gömülü öğretim yöntemidir.

Doğal öğretim uygulamalarının dört temel özelliği bulunmaktadır: (1) Öğretim planlı ve sistematik olarak doğal sınıf ya da ev etkinlikleri, rutinleri ve geçişleri sırasında gerçekleştirilir; (2) Çocukların doğal etkinlik, rutin ve geçişlere tam katılımlarını sağlayacak işlevsel beceriler öğretilir; (3) Öğretim çocuk tarafından ya da çocuğun tercih ve ilgileri doğrultusunda yetişkinler tarafından başlatılır; (4) Öğretim özel gereksinimli çocukla düzenli olarak etkileşim hâlinde olan yetişkinler tarafından sunulur.

DİKKAT EKSİKLİĞİ VE HİPERAKTİVİTE BOZUKLUĞU OLAN ÇOCUKLARIN EĞİTİMİ

Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu (DEHB) en yaygın çocukluk dönemi bozukluklarından biridir. DEHB, çocukların istekleri dışında oluşan bir tür nörolojik bozukluktur. Erken tanı, tedavi ve etkili eğitim ile DEHB'nin bazı olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak mümkündür.

DEHB TANIMI VE ALT TIPLERİ

DEHB için kullanılan en yaygın tanım Amerikan Psikologlar Derneği (APA, 2013) tarafından kullanılan tanımdır. Bu tanıma göre DEHB, sürekli dikkatsizlik ve hiperaktivite – dürtüsellik bireyin gelişim ve işlevselliğini engellediği nörogelişimsel bir bozukluktur. DEHB üç alt tipten oluşan bir bozukluktur. Bu üç alt tip şunlardır: Dikkat eksikliği, hiperaktivite ve hem dikkat eksikliği hem hiperaktivitenin birlikte görüldüğü bileşik tip.

DEHB YAYGINLIĞI VE SEBEPLERİ

DEHB'nin okula devam eden çocukların yaklaşık %5 ile %11'ini etkilediği tahmin edilmektedir. DEHB'nin kesin sebebi bilinmemektedir. Fakat, bugüne kadar yapılan çalışmalar üç temel faktörün DEHB'yi ortaya çıkardığını varsaymaktadır. Bu faktörler nörolojik bozukluklar, genetik ve çevresel faktörlerdir.

Nörolojik Bozukluklar

Yürütücü işlevlerin ve motor becerilerin kontrol ve koordinasyondan sorumlu beynin ön lobu, bazal gangliyon ve beyincik bölümleri DEHB olan bireylerde düzensiz çalışır.

Genetik Faktörler

DEHB olan bireylerin yaklaşık üçte birinin bu bozukluğa ait özellikleri taşıyan akrabalarının olduğu bilinmektedir. Tek yumurta ikizleri üzerinde yapılan çalışmalar ikizlerden birinde DEHB olması durumunda diğerinde de bu durumun görülme ihtimalinin yaklaşık %80 olduğunu göstermektedir.

Çevresel Faktörler

Madde kullanımı, hamilelik veya doğum esnasında oluşan beklenmedik durumlar ve ağır metal zehirlenmeleri gibi durumlar DEHB'nin oluşumunda rol oynayan bazı çevresel faktörlerdir.

DEHB OLAN ÇOCUKLARIN GENEL ÖZELLİKLERİ

Davranış Özellikleri

Davranışsal inhibisyon DEHB olan çocuklarda görülen en yaygın davranış özelliklerinden biridir. Bu durum genellikle çocuğun planlı bir görevi yerine getirememesine, devam eden bir görevi yarıda bırakmasına ve devam eden bir görevi dikkat dağınıcılardan koruyamamasına sebep olur.

Sosyal ve Duygusal Özellikler

DEHB olan çocuklar arkadaş bulma ve arkadaşlık ilişkilerini devam ettirmede zorluk çekerler. DEHB olan çocuklarda kendine güven duymada azalma, düşük benlik saygısı ve arkadaş grubu tarafından reddedilme gibi durumlar olabilir. Saldırgan, anti sosyal veya içe kapanık davranışlar görülebilir. Ayrıca, depresyon ve kaygı bozuklukları DEHB olan çocuklar arasında oldukça yaygındır. Yaklaşık her dört DEHB olan çocuktan birinde depresyon ve kaygı bozukluklarına rastlanmaktadır.

DEHB'ye Eşlik Eden Diğer Öğrenme Bozuklukları

Okuma, matematik ve yazma ile ilgili öğrenme bozuklukları DEHB ile aynı anda ortaya çıkabilmektedir.

DEHB TANISI

DEHB'nin tanısı, çocuk psikiyatrisinin de içinde bulunduğu tıbbi bir ekip tarafından yapılır. DEHB tanısı, DEHB ile mücadelenin ilk ve en önemli aşamasıdır. Başlıca değerlendirme yöntemi dikkat eksikliği ve/veya hiperaktivite'ye sebep olabilecek çocuğun tıbbi geçmişinin detaylı bir incelenmesidir. Davranış ve eğitim ile ilgili yapılacak değerlendirmeler aracılığı ile çocuk hakkında daha fazla bilgi toplanabilir. Burada çocuğun davranışlarını ev ve okul gibi farklı ortamlarda gözlemek, çocuğun kendisi, anne-babası, varsa kardeşleri, öğretmeni ve arkadaşları ile görüşmeler yapmak doğru bir DEHB teşhisi için gereklidir.

DEHB TEDAVİSİ

Tıbbi Müdahaleler

DEHB tedavisinde en önemli tıbbi müdahale ilaçlardır. Kullanılan ana ilaç grubu ise stimulanlardır. Stimulanlar aracılığı ile DEHB olan çocukların nörolojik işlevlerinde düzelme sağlanabilir. DEHB tedavisinde yaygın olarak kullanılan ilaçlar Ritalin, Concerta, Adderall ve Strattera'dır. Bu ilaçlar DEHB olan çocukların daha iyi odaklanmasına, dürtüselliklerini ve dikkat eksikliğini geçici süreliğine de

olsa kontrol etmelerine yardımcı olur. İlaç kullanımı, akademik ve davranışsal müdahaleler ile desteklenmelidir.

Eğitim Ortamları

DEHB olan çocukların akademik ve davranış alanlarındaki eğitimlerine başlamadan önce yapılandırılmış eğitim ortamları hazırlanmalıdır. Örneğin, sınıf oturma düzeninde DEHB olan öğrenciler ön sıralarda oturtulabilir, gündüz düşleri kurmasını önlemek için pencereden uzak bir yere oturtulabilir veya sınıf içindeki gereksiz dikkat dağıtıcı araç-gereçler ortamdaki kaldırılabilir.

Okuma, Matematik ve Yazma

DEHB olan öğrenciler okuma, matematik ve yazma gibi alanlarda güçlüklerle karşılaşmaktadır. DEHB, öğrencilerin okumada akıcılık ve anlam becerilerini olumsuz etkiler. Doğrudan öğretim yöntemi, bilgisayar temelli programlar, grafik düzenleyiciler, kendini izleme ve strateji geliştirme gibi yöntemler DEHB olan öğrencilere okuma becerisi öğretmede etkilidir. Matematik öğretiminde öğrencinin hesap makinesi kullanmasına izin vermek, işlemleri tamamlarken ek süre ve anında geri bildirim vermek etkilidir. Yazma öğretiminde, öğrencinin ödevini yazı dışında sözlü sunum gibi alternatif yöntemlerle tamamlamasına izin vermek, bilgisayarda yazılan ödevleri kabul etmek, ses kayıt cihazı kullanmak ve sınavlarda çoktan seçmeli sorular sormak gibi yöntemler faydalı olacaktır.

Davranış

DEHB olan çocukların hayatlarını yapılandırma ve organize etmek için etkili davranış müdahale yöntemleri gereklidir. DEHB olan çocuklarda istendik yönde davranış değişikliği yapmak için kullanılacak bazı etkili yöntemler vardır. Bunların en önemlileri işlevsel davranış değerlendirme ve kendini düzenleme yöntemleridir. İşlevsel davranış değerlendirme, belirli bir davranışın amacını ya da işlevini ortaya çıkarmaya odaklanan bir yöntemdir. Analiz sonucunda davranışı ortaya çıkaran ya da tetikleyen koşullar ile birlikte davranışın sonucunun sürmesine sebep olan pekiştiriciler ortaya çıkarılır. Kendini düzenleme, DEHB olan çocuklar için davranış düzenlemede kullanılacak bir başka etkili yöntemdir. Kendini düzenleme, bireyin kendi davranışlarını yönetebilme yeteneğidir. Öğrenciyi yaptığı hareketler üzerinde durup düşünmeye, davranışlarını belirli bir kriter ile karşılaştırmaya, karşılaştırma sonuçlarını kayıt altına almaya ve sonucunda belirli bir kriteri karşıladığında ödül almaya yönlendiren bir süreçtir.

Diğer Etkili Yöntemler

DEHB olan bireylerin eğitiminde etkili olabilecek diğer yöntemler şunlardır: Problem davranışı ailenin bütün bireyleri ile birlikte tanımlamak; listeler, programlar, saatler gibi hatırlatıcılar kullanmak; koçluk veya psikoterapi 'den faydalanmak; okul ve aile işbirliğini güçlendirmek ve yardımcı teknolojilerden faydalanmak.

ÖZEL YETENEKLİ ÖĞRENCİLER

Bu bölümde öncelikle özel yetenekli bireylerin özellikleri anlatılarak onları yakından tanımanız, daha sonra ise onlarla girebileceğiniz etkileşimler doğrultusunda özel yetenekli bir bireyin öğretmeni, ebeveyni ya da akran/arkadaşı olmak gibi çeşitli sıfatlar ile özel yetenekli bireylere farklı açılardan yaklaşmış, böylelikle özel yetenekli bireylerle daha somut bilgiler üzerinden iletişim kurmanızın sağlanması amaçlanmıştır.

Özel Yetenekli Bir Birey Olmak

Özel yetenekli bireylerin sahip olduğu en tipik özellikler bu bölümde ele alınmıştır. Özel yetenekli bireyler akranlarından daha çabuk ve daha az çaba göstererek hızlı ve kolay öğrenirler. Öğrendiklerini hatırlamalarına yardımcı olacak kuvvetli bir hafızaları vardır ve bu hafıza basit bir ezber yeteneğinden daha fazlasını içerir. İlgi duyduğu alanlara yönelik yoğun merak ve derin bir öğrenme istekleri vardır. Akranlarına göre çok daha gelişmiş kelime dağarcığına sahiptirler, üst düzey kelimeleri doğru bir biçimde kullanabilirler. Edindikleri bir bilgiyi başka alanlara transfer etmenin yanı sıra, analitik düşünme, mantıksal düşünme ve etkin bir şekilde problem çözme becerilerine sahiptirler. Özel yetenekli bireylerin sosyal becerileri arasında en çok öne çıkanlar arasında güçlü ve gelişmiş bir mizah anlayışları ve akranlarının yanı sıra yetişkinlerle de diyalog kurabilmelerini sağlayan iyi bir iletişim becerisi vardır. Bunun yanında yüksek düzeyde adalet ve dürüstlük anlayışına sahip olup kendilerine ya da çevresindeki bireylere yapılan haksızlıklara gerektiğinden yoğun tepki verebilirler. Kendilerine verilen her işi kusursuz yapmak isterler bu sebeple de mükemmeliyetçidirler. Dünyada, çevresinde ve kendi iç dünyasında olup bitenlere karşı aşırı duyarlılık sahibidirler ve bu sebeple de çevrelerinde gerçekleşen acı ya da mutluluk verici olaylardan fazlası ile etkilenirler. Sahip oldukları liderlik özelliklerinden dolayı oyunları, etkinlikleri ya da diyalogları yönetmek konusunda ısrarcı davranabilir ancak yine bu özellik dolayısıyla grup içinde işlerin kusursuz yürütmesini sağlayabilirler.

Özel Yetenekli Bir Bireyin Öğretmeni Olmak

Özel yetenekli bir öğrencisi olan öğretmenin sahip olması gereken özellikleri üç ana başlık altında toplayabiliriz. Bilişsel özellikler başlığı altında yer alan ilk özellik eğitim verdiği alanda sahip olduğu derin akademik bilgidir. Özel yetenekli bir öğrencinin öğretmeni her ne kadar özel yetenekli olmak zorunda değilse de alanına hakim olmakla yükümlüdür. Bunun yanı sıra öğrenci ile arasında güçlü bir iletişim kurmak için akademik ve akademik olmayan geniş bir ilgi alanına ve bilgi dağarcığına sahip olmalıdır. İkinci başlık olarak öğretim stratejileri/ yaklaşımları ele alınabilir. Özel yetenekli bir öğrencisi olan öğretmen öğrencisinin yeteneklerini destekleyebilmeli ve onu geliştirebilmelidir. Öğrenci merkezli bir öğrenme ortamı oluşturmaktır. Öğretmenin, öğrencilerinin bağımsız çalışma yapmasını desteklemesi öğrencilerine yarar sağlayacaktır. Ancak öğretmen, bağımsız çalışma boyunca öğrenciye uygun ve düzenli dönüt sağlamalı ve öğrenciye kaynak önerilerinde bulunmalıdır. Müfredatı farklılaştırabilmeli, bir diğer deyişle içerik, süreç ve öğrenme ortamı bakımından zorlaştırabilmeli, zenginleştirilebilmeli, detaylandırabilmeli, hızlandırabilmeli ve esnetebilmelidir. Öğretmen öğrenme sürecinde açık uçlu sorulardan faydalanmalı, farklı öğrenme ortamlarında farklı etkinlikler ve farklı materyaller kullanabilmeli, öğrenciye sürekli tekrar yaptırmaktan kaçınmalı, özel yetenekli öğrencinin verilen etkinlikleri akranlarından daha kısa sürede tamamlayacağını göz önünde bulundurup buna hazırlıklı olmalı, öğrencinin soru sormaktan çekinmeyeceği bir öğrenme ortamı oluşturmaları ve konuları mutlaka gerçek hayatla ilişkilendirerek anlatmalıdır.

Özel yetenekli bir öğrencinin öğretmenin özelliklerini üçüncü olarak bireysel/ sosyal özellikleri başlığı altında ele alabiliriz. Yapılan bir araştırma özel yetenekli öğrencilerle benzer özellikler sergileyen öğretmenlerin özel yetenekli öğrencilerin eğitiminde daha etkili olduğunu ortaya koymuştur. Buna göre özel yetenekli bir öğrencisi olan öğretmen yüksek bir mizah anlayışına sahip olmalı, algılarını açık tutmalı, yeni bilgiler edinmeye istekli ve sabırlı olmalıdır. Tüm bunların yanı sıra verdiği sözü kesinlikle yerine getirmelidir. Unutulmamalıdır ki özel yetenekli öğrencilerin kuvvetli bir hafızaları vardır ve bu sebeple kendilerine verilen sözü unutmazlar. Verilen sözün tutulmaması öğrenci ve öğretmen arasındaki iletişimi zayıflatır. Peki özel yetenekli bir öğrencisi olan öğretmen etkili bir öğrenme süreci için neler yapabilir? Öğretmen gerektiğinde verilen ödevlerin zorluk derecesini öğrencisine göre ayarlamalı, öğrencisine araştırma, problem çözme ve proje ağırlıklı ödevler vermelidir. Öğretmen, sınıf içerisinde özel yetenekli öğrencisinin liderlik özelliklerini kullanabileceği ortam ve durumlar oluşturmaktır. Öğrencisinin yaratıcı fikirlerini görmezden gelmemeli, onu

azarlamamalı ya da bastırmaya çalışmamalıdır. Aksine onun yaratıcılığını kullanabileceği serbest öğrenme alanları oluşturmalıdır. Öğrencisinin geliştirdiği ürünlere doğru ve uygun dönütler vermeli, ona hak etmediği bir övgü ya da yergide bulunmaktan uzak durmalıdır. Özel yetenekli bir öğrencinin duyarlılığı ve adalet duygusu yüksektir. Öğretmeninden hak etmediği bir övgü ya da yergi aldığını fark eden özel yetenekli öğrencinin öğretmeniyle arasındaki iletişim zayıflar ve bu durum öğrencinin öğretmeni ile paylaşımlarının azalmasına sebep olur.

Özel Yetenekli Bir Bireyin Ailesi Olmak

Özel yetenekli bir bireyin ailesi güçlü gözlem yeteneğine sahip, bilinçli, sabırlı ve çocuğu ile kaliteli zaman geçiren bir ebeveyn olduğunda çocuğunun gelişimine olumlu katkıları azımsanmayacak kadar büyük olacaktır. Çocuğunu doğru gözlemleyebilen ebeveynler, çocuklarındaki özel yeteneklilik özelliklerini erken fark edebilir ve bu doğrultuda erken harekete geçebilirler. Peki özel yetenekli bir çocuğa sahip aile çocukları için neler yapabilir? Aileler çocuklarına dair gerçekçi olmayan beklentilere girmemeli, onları abartılı, yersiz ve sürekli olarak övmemelidirler. Çocuklarının fiziksel, zihinsel ve sosyal alanlarda eş zamanlı gelişim göstermeleri için onlarla belli etkinlikler düzenlemeli ve kaliteli vakit geçirmelidirler. Ancak bu şekilde çocuklarının gelişimine olumlu yönde katkı sağlayabilirler.

Özel Yetenekli Bir Bireyin Akranı/ Arkadaşı Olmak

Özel yetenekli bireylerin sahip oldukları aşırı duyarlılık, liderlik ve ilgi duydukları alana yönelik coşkuları onların bazen arkadaş ortamlarında geri planda kalmasına sebep olabilir. Peki bu durumun yaşanmaması için neler yapılabilir? Özel yetenekli çocukları ilgi alanlarına yönelik aktivitelere dahil etmek ve onların farklı yaş grupları ile farklı öğrenme ortamlarında bulunmasını sağlamak, bu bireylerin eş zamanlı gelişim göstermesine katkıda bulunabilir.

GİRİŞ

Kapsayıcı eğitim öğrenciler arasındaki farklılıkları ve öğrencilerin farklı ihtiyaçlarını bir problem olarak değil öğretimi zenginleştirecek bir fırsat olarak gören bir yaklaşımdır. Kapsayıcı eğitimde iyi bir uygulama, sınıftaki tüm öğrencilerin ihtiyaçlarının detaylı bir şekilde anlaşılmasıyla olabilir. Çalışmalar öğrencilerin ilgilerine, bireysel ihtiyaçlarına, öğrenme stillerine ve mevcut performans düzeylerine göre uyarlanabilir. Bu uyarlamalar sınıf yönetimi, öğretimin planlanması/uygulanması ve değerlendirme süreçlerinde yapılabilir.

KAPSAYICI EĞİTİM

Geçmişte özel gereksinimli öğrencilerin genel eğitim ortamlarına yerleştirilmesi girişimiyle temelleri atılan kapsayıcı eğitim günümüzde özel gereksinimli bireylerin yanı sıra toplumda dezavantaja sahip tüp grupları kapsayan çok boyutlu bir yaklaşımı ifade etmektedir. Kapsayıcı eğitim tüm öğrencilerin akranları ile eğitim almasını ve öğretim programlarının, okulun ve öğrenme ortamlarının öğrenenlerin farklı öğrenme ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde düzenlenmesi gerekli kılar. Öğretimi zenginleştirmek için etkili sınıf yönetimi, farklılaştırılmış öğretimin planlanması/uygulanması ve çeşitli değerlendirme araçlarını içeren bir öğretim sürecini gerektirir.

KAPSAYICI SINIF YÖNETİMİ

Kapsayıcı sınıf yönetimi; sınıftaki her öğrenciyi içerecek şekilde öğrenme düzeninin, ortamının ve kuralların oluşturulup sürdürülmesidir. Kapsayıcı bir sınıfta öğrencilerin tümünün sınıftaki etkinliklerde yer alması ve öğrenme süreçlerine katılımı etkili sınıf yönetimiyle mümkündür. Bu nedenle öğretmenler sınıflarındaki tüm öğrencilerinin ihtiyaçlarını karşılayabilmek, eğitim ve gelişimleri için uygun fırsatlar sunmak ve öğrencilerinin kendilerini sınıfın bir parçası olarak hissetmelerini sağlamak için sınıflarında birtakım hazırlık ve düzenlemeler yapmak durumundadırlar. Sınıfın fiziki ortamının düzenlenmesi; sınıfın genişliği, çeşitli etkinliklere göre düzenlenmesi, ısı ve ışık değerleri, gürültü düzeyi, renkler, temizlik, estetik görünümü ve oturma düzeni gibi faktörlerin öğrencilerin bireysel farklılık ve ihtiyaçlarına göre düzenlenmesini içerir. Olumlu sınıf atmosferi oluşturmak; öğretmenin ve öğrencilerin güven içinde olduğu, işbirliği ve ait olma duygusunun geliştiği öğrenme ortamı yaratmayı ifade eder. Sınıf kurallarının oluşturulması ise; etkili sınıf yönetiminin ayrılmaz bir parçasıdır. Kurallar belirlendikten sonra öğrencilerin kurallara uyup uymadığı izlenmez ve doğru davranışlar pekiştirilmezse kuralların işlemeyeceği unutulmamalıdır.

KAPSAYICI EĞİTİMDE ÖĞRETİMİN PLANLANMASI

Kapsayıcı öğretimin ilk adımı olarak öğretmenin derse hazırlıklı gelmesi öğretimin etkililiği açısından önemlidir. Planlama, öğretmenin kendine güvenmesini sağlar; içeriğin öğrencilerin bireysel farklılıklarına göre sunulmasını kolaylaştırır; konuya uygun öğretim yöntemlerinin seçilmesini kolaylaştırır, konuya uygun materyal seçilmesini ve kullanılmasını kolaylaştırır; öğretim sürecinin ve öğretimin değerlendirilmesini kolaylaştırır; disiplin sorunlarını önlemeye yardım eder. Öğretmenler sınıftaki öğrencilerinin özelliklerini, özel durumlarını, ilgilerini, ihtiyaçlarını, yeteneklerini, geçmiş öğrenmelerini ve hatta mümkünse öğrenme stillerini bilmelidir. Ayrıca sınıftaki öğrenciler öğretilmesi planlanan kazanımla ilgili farklı seviyelerde olabileceklerinden dolayı dersi nasıl farklılaştırabileceğini düşünmelidir. Farklılaştırma içerikte, yöntem ve materyalde, öğrenciye sunulacak destekte ve üründe olabilir.

KAPSAYICI EĞİTİMDE ÖĞRETİMSEL UYARLAMALAR

Öğretmenler öğretimi öğrencinin hazır bulunuşluk düzeyine, ilgi alanına veya öğrenim profiline göre içerik, süreç, ürün ve öğrenme ortamında farklılaştırabilirler.

İçeriğin Farklılaştırılması

İçerik; “ne öğretilim?” sorusunun karşılığı ve öğrenme-öğretme sürecinde öğrencilerin kazanması hedeflenen bilgilerin tamamıdır. Öğrencilerin farklı seviyelerinde okuma materyalleri kullanmak; işitsel ve görsel yollarla fikir sunmak, okuma arkadaşlarının kullanılması ileri seviyedeki öğrencilerin düşünme veya becerilerini genişletmek için daha kapsamlı kaynaklar sunmak temel seviyede farklılaştırılmış içeriğe örnek verilebilir.

Sürecin Farklılaştırılması

Süreç, içeriği anlamak veya öğrenmek için öğrencinin katıldığı etkinliklerdir. Başka bir ifadeyle süreç, öğrencilerin birbirleri ile etkileşime girmesi ve içerik hakkında düşünmesi gibi çeşitli yolları içeren etkinliklerin tümüdür. Bir öğrenci için etkili olan bir yöntem başka bir öğrenci için etkili olmayabilir.

Bu nedenle öğretmenlerin öğretim yöntem ve tekniklerini bilip bunları öğrencilerin öğrenme stillerine göre kullanabilmeleri gerekmektedir. Böylece her öğrencinin öğretim hizmetinde en üst düzeyde faydalanması sağlanır.

Öğrenme Ürünlerinin Farklılaşması

Ürün, öğretim sonunda öğrencinin öğrendiklerinin, anladıklarının veya kazandığı becerileri gösterme yoludur. Bu göstergeler kavram haritası, grafik vb. gibi somut; sunum gibi sözel ve drama gibi eylemsel olabilir. Kapsayıcı bir sınıfta öğretmenler öğrencilerinin öğretim sonunda farklı ürünler oluşturmalarına olanak sağlamalıdır.

Öğrenme Ortamının Farklılaşması

Öğrenme ortamı ise, sınıfın fiziksel ortamını, öğrenme alanını ve bu alanın nasıl kullanıldığını içerir. Sesli ve sessiz çalışma alanları, grup ve bireysel çalışmaya uygun bir oturma düzeni, kolay ulaşılabilir durumda yerleştirilmiş ders materyalleri, öğrenme ortamının farklılaştırılmasına yardımcı olan düzenlemelere örnek olarak verilebilir.

KAPSAYICI EĞİTİMDE KULLANILABİLECEK STRATEJİLER

Kapsayıcı eğitim yaklaşımı dersin içeriği ve öğrencilerin ihtiyaçlarına göre sınıftaki her öğrencinin öğrenmesini destekleyecek farklı stratejiler kullanmayı gerektirir. Bu kapsamda öğretmenler grup çalışması, iş birlikli öğrenme, proje tabanlı öğrenme, aşamalı öğretim istasyon tekniği gibi pek çok strateji kullanabilir. Stratejileri seçmede etkili olan öğrencinin öğrenme stili, var olan performans düzeyi ve öğretilecek konunun içeriğidir.

KAPSAYICI EĞİTİMDE DEĞERLENDİRME

Değerlendirme öğretmenlerin öğrencilerini anlamalarına, öğretme ve öğrenmeyi izlemelerine ve etkili bir sınıf topluluğu oluşturmalarına yardımcı olan bilgi toplama, sentezleme ve yorumlama işlemidir. Öğretmenler öğretim sürecinde öğrencilerini ön değerlendirme, süreç/biçimlendirici değerlendirme ve sonuç değerlendirmesi olarak üç şekilde değerlendirir.

Ön değerlendirmeler; öğretimin başında öğrencinin seviyesini belirlemek için yapılırlar. Etkili bir ön değerlendirme, öğretimin ana hatlarının belirlenmesine ve öğretimin kalitesinin artmasına yardımcı olur.

Süreç ya da biçimlendirici değerlendirme; öğretim sürecince öğrencilerin öğrenme eksiklerini belirlemek ve gelişimlerini izlemek amacıyla yapılan değerlendirmelerdir. Öğrenciye anında geri bildirim sunduğu için kapsayıcı eğitimde kullanılabilir etkili bir değerlendirme yöntemidir.

Biçimlendirici değerlendirmenin bir uygulama olarak asıl amacı öğrencilerin öğrenmesini öğrenme hâlâ gelişme sürecindeyken ileri taşımaktır.

Sonuç değerlendirmesi ise öğretim sonunda hem öğrencinin gelişimine hem de öğretimin etkililiğine karar vermek için amacıyla yapılan değerlendirmelerdir. Kapsayıcı eğitimde her öğrencinin öğrenmesi farklı olduğu için portfolyo, akran değerlendirmesi, öz değerlendirme gibi alternatif değerlendirme yaklaşımları daha çok tercih edilmelidir.

ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUK VE AİLE

Özel gereksinimli çocuğun doğumu ya da tanı alması başta anne babalar olmak üzere tüm aile bireylerini etkilediği gibi hem aile içindeki ilişkileri hem de ailenin çevresiyle olan ilişkisini etkileyen bir durumdur. Anne babaların çocuğun özel gereksinimli olma durumuna farklı şekillerde tepki veriyor olmaları ailenin özellikleri, aile bireylerinin kişilik özellikleri ve ailenin içinde bulunduğu toplumun özellikleri ile ilişkilidir. Ailelerin çocuğun özel gereksinimli olma durumuna verdikleri tepkileri inceleyen araştırmacılar çeşitli modeller öne sürmüşlerdir.

Bu modeller aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Aşama Modeli,
- Kronik Acı Modeli,
- Kişisel Yapılanma Modeli,
- Anlamsızlık ve Güçsüzlük Modeli,
- Ekolojik sistem modeline dayalı Bütünleyici Yaklaşımdır (Avşar, 2010a; Kaner, 2010).

Bu modeller arasında en yaygın ve sıklıkla kabul edilen model ise aşama modelidir. Kubler-Ross tarafından geliştirilen aşama modeline göre çocuklarının özel gereksinimli olduğunu öğrenen ailelerin verdikleri psikolojik tepkiler altı aşamada sıralanmaktadır. Bu aşamalar şunlardır:

a) İnkâr: Anne babalar çocuklarının özel gereksinimli olduğu gerçeğini kabul etmeyebilirler ve bu durumu görmezden gelip, inkâr edebilirler. Bununla birlikte çocuklarının özel gereksinimli olduğu gerçeği ile yüzleşmekten kaçındıkları için çocuğun eğitim ve sağlık gibi gereksinimlerini karşılamak üzere uzmanlar ile iş birliği kurmayı reddedebilirler.

b) Endişe: Anne babalar yetersizlik ile ilgili paniğe kapılabilirler. Aynı zamanda çocukları için aşırı korumacı bir tutum sergileyebilirler.

c) Kızgınlık: Anne babalar çocuklarının özel gereksinimli olduğu gerçeği ile yüzleşme noktasına gelmiştir. Bazı durumlarda ebeveynler birbirlerini suçlayabilirler. Bu kızgınlık durumu ebeveynlerin çocuklarının yetersizlik durumuna odaklanmalarına ve çocukları için gerekli olan hizmetleri araştırmalarına engel oluşturabilmektedir.

d) Suçluluk ve Pazarlık: Anne babalar çocuklarının yetersizlik durumu ile ilgili birbirlerini sorgulayıp, suçlayabilirler. Çocuklarının yetersizlik durumunun kendilerinin davranışlarının bir sonucu olduğunu düşünebilirler. Ebeveynlerin “Eğer çocuğum iyileşirse ben de daha iyi bir insan olacağım!” gibi bir yaklaşımla hayatla pazarlık ettikleri görülebilir.

e) Depresyon: Anne babalar yoğun bir üzüntü içinde olabilirler. Çocukları için gerekli olan hizmetlerin, desteklerin bir anlamı olmadığını düşünüp bu destek hizmetleri araştırmayı, takip edip sorgulamayı bırakabilirler. Bu aşamada diğer çocuklarının bakım sorumluluğunu da ihmal edebilirler.

f) Kabul ve Uyum: Anne babalar çocuklarının yetersizlik durumunu anlamışlardır ve çocukları için gerekli olan hizmetler konusunda bilgi sahibidirler. Bu aşamada çocuklarının özel durumunu kabullenip çocuklarının geleceği için gerçekçi beklentiler içinde olabilirler (Gargiulo, 1985).

AİLE GEREKSİNİMLERİ

Özel gereksinimli çocuğa sahip ailelere hizmet sunan uzmanların ailelerin günlük yaşamdaki önceliklerini ve gereksinimlerini bilmeleri oldukça önemlidir. Ailelere sunulacak destek ve hizmetlerin hedeflenen sonuca ulaşması için uzmanların aile bireylerinin; anne, baba ve varsa diğer kardeşlerin, yaşadıkları sorunlar konusunda bilgi sahibi olmaları gerekmektedir. Aile gereksinimleri bireysel olduğu ve farklılık gösterebileceği gibi özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerin gereksinimlerini belirlemeyi hedefleyen araştırmalarda ailelerin ortak bazı gereksinimleri sıralanmaktadır. Bu gereksinimler; bilgi gereksinimi, destek gereksinimi, çocuğun durumunu diğerlerine açıklama gereksinimi, toplumsal hizmetler ile ilgili gereksinim, maddi gereksinim ve ailenin işleyişi ile ilgili gereksinimlerdir (Bailey ve Simeonsson, 1988; Sucuoğlu, 1995).

• Bilgi Gereksinimi: Aileler çocuklarının yetersizlik durumu ile ilgili detaylı bilgi edinmek isteyebilirler. Bununla birlikte anne- babalar çocuklarına yeni davranışları nasıl kazandırabilecekleri, çocuklarının varsa problem davranışlarını nasıl kontrol edebilecekleri, günlük yaşamlarını nasıl geçirebilecekleri ya da çocuklarının hangi kurumlardan yararlanabilecekleri konusunda bilgiye ihtiyaç duyabilmektedirler.

• Destek Gereksinimi: Özel gereksinimi olan çocuğun olması anne-babaları öz yeterlik ve kendine güven açısından olumsuz etkileyebilmektedir. Dolayısıyla, anne-babalar değerli olduklarını hissetmeye

ve yalnız olmadıklarını bilmeye gereksinim duymaktadırlar.

- Çocuğun Durumunu Diğerlerine Açıklama Gereksinimi: Anne- babalar çocuklarının özel durumunu ailedeki diğer bireylere, örneğin, kardeşlere ya da büyük anne-büyük baba gibi aile büyüklerine ve akrabalara, yaşadıkları çevredeki diğer bireylere açıklama, anlatma konusunda yardıma gereksinim duyabilmektedirler.
- Toplumsal Hizmetler ile İlgili Gereksinim: Aileler çocuklarının gereksinimleri doğrultusunda yararlanabilecekleri toplumsal kaynaklara ulaşma konusunda zorluk yaşıyor olabilir. Anne-babalar yaşadıkları sorunların üstesinden gelebilmek için psikolog, psikiyatrist gibi uzmanlar ile görüşebilme ihtiyacı içinde olabilmektedirler.
- Maddi Gereksinim: Aileler özel gereksinimli çocuklarının bakım, sağlık, eğitim, ulaşım gibi ihtiyaçlarını karşılamak üzere maddi desteğe gereksinim duyabilmektedir. Anne babalar, çocuklarının varsa ek sağlık sorunlarının üstesinden gelebilmek, çocuklarının gereksinim duyabileceği ek eğitim olanaklarından faydalanabilmek üzere fazladan çalışmak diğer bir deyişle, ek iş yapmak durumunda kalabilirler.
- Ailenin İşleyişi ile İlgili Gereksinim: Aile bireyleri yaşadıkları sorunları paylaşabilecekleri, bu sorunlara çözüm bulabilmek üzere tartışıp görüşebilecekleri aile içinden bir bireyin desteğine gereksinim duyabilmektedirler. Öte yandan aileler, zor zamanlarda birbirlerini nasıl destekleyecekleri konusunda ya da ev işleri, çocuk bakımı gibi görevleri paylaşma konusunda yardıma gereksinim duyuyor olabilirler.

AİLELERE SUNULAN HİZMETLER

Özel gereksinimi olan çocuk ailelerine yönelik sunulan hizmetler; bilgi verici danışmanlık, psikolojik danışmanlık ve rehberlik ve aile eğitimi olarak sınıflandırılmaktadır.

- Bilgi Verici Danışmanlık: Özel gereksinimli çocuğu olan anne-babalara merak ettikleri, bilgiye ihtiyaç duydukları konularda; çocuklarının yetersizlik durumu ile ilgili, örneğin; çocuklarının yetersizliğinin türü, derecesi, yetersizlik durumunun nedenleri vb. konularda bilgi sunulmaktadır (Varol, 2010).
- Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik: Özel gereksinimi olan çocuğa sahip anne-babaların depresyon, kaygı ve umutsuzluk düzeylerinin normal gelişim gösteren çocuğa sahip anne-babalara göre yüksek olduğu bilinmektedir. Ailelere, çocuklarının özel gereksinimli olma durumunu kabul edip bu duruma uyum sağlayabilmelerine destek olabilmek amacıyla psikolojik danışma hizmetleri sunulmaktadır (Küçük, 1993).
- Aile Eğitimi: Özel gereksinimi olan çocuğa sahip ailelere çocukları hakkında bilgi vermek, çocuklarının davranış sorunları ile baş etmelerine yardımcı olmak ve çocuklarına yeni davranışlar kazandırmalarını sağlamak üzere sunulan eğitim programlarıdır.

AİLE EĞİTİMİ PROGRAMLARI

Aile eğitimi çocuğun yeterliliğini ve gelişimini sağlamak üzere anne-babalara eğitim sunma süreci olarak tanımlanmaktadır. Bu eğitimin temel amaçları arasında özel gereksinimi olan çocuklara gelişimsel beceriler edindirme, günlük rutin ve etkinlikler sırasında çocuklarının davranışlarını yönetme, çocukların aileleriyle ve diğer bireylerle sosyal etkileşim kurmaları sağlama yöntemlerini ailelere öğretmek yer almaktadır. Özel gereksinimli çocuğu olan ailelere sunulan aile eğitim programlarının programa katılan kişi sayısına, programın sunulduğu ortama ve programın sunum şekline göre planlanıp yürütüldüğü görülmektedir. Buna göre aile eğitim programları aşağıdaki gibi gruplandırılabilir (Özdemir, 2010; Tomris, 2019):

Programa katılan kişi sayısına göre aile eğitim programları;

- Birebir eğitim yoluyla sunulan aile eğitim programı
- Grup eğitimi yoluyla sunulan aile eğitim programı Programın sunulduğu ortama göre aile eğitim programları;
- Eve dayalı aile eğitim programı
- Kuruma dayalı aile eğitim programı
- Ev ve kuruma dayalı aile eğitim programı Programın sunum şekline göre aile eğitim programları;
- Yüz-yüze eğitim yoluyla sunulan aile eğitim programı
- Uzaktan eğitim yoluyla sunulan aile eğitim programı Programa katılan kişi sayısına göre aile eğitim programları Birebir eğitim yoluyla sunulan aile eğitim programı Birebir eğitim yoluyla sunulan programda, aile ile uzman bire bir çalışmaktadır. Bu program bireysel aile gereksinimlerine göre hazırlanıp sunulması sebebiyle daha belirli ve odaklı bir uygulamadır. Ancak birebir eğitim yoluyla sunulan bu programın fazla sayıda nitelikli yetişmiş uzman personel gerektirmesi, uzman ve ailenin çalışacakları ortak zaman bulma, kaynak gerekliliği vb. nedenlerle maliyetli bir uygulamadır. Grup eğitimi yoluyla sunulan aile eğitim programı Grup eğitimi yoluyla sunulan program, 4-5 aileden oluşan küçük gruplarda ya da daha kalabalık ailelerin oluşturduğu büyük gruplarda sunulabilmektedir. Grup eğitiminin birden fazla aileyle gerçekleştirilmesi sebebiyle birebir eğitim yoluyla sunulan aile eğitimi programlarına göre zaman ve personel açısından daha az maliyetli olduğu söylenebilir. Ancak özel gereksinimli çocuk ve ailesinin ihtiyaçlarının bireysel olması, grup eğitimi yoluyla sunulan programa

katılacak ailelerin eğitimi için ortak hedef belirlemeyi zorlaştırmaktadır (Tomris, 2019). Programın sunulduğu ortama göre aile eğitim programları Eve dayalı aile eğitim programı Eve dayalı aile eğitim programı, özel eğitim kurumuna gitmeyen ya da yetersizlikten ağır düzeyde etkilenmiş olması sebebiyle herhangi bir kuruma gidemeyen çocukların ailelerine evde sunulan eğitim uygulamasıdır (Varol, 2010). Eve dayalı aile eğitim programında, programı sunacak olan öğretmen ya da uzman, aile için belirlediği gereksinim ve hedefler doğrultusunda anne, baba, ailenin başka bir üyesi ile ev ortamında birlikte çalışmaktadır. Bu programın temelinde uzmanın gerçekleştirdiği ev ziyaretleri yer almaktadır. Kuruma dayalı aile eğitim programı Kuruma dayalı aile eğitim programında uzman ya da öğretmen aile eğitimini kurum ya da okul ortamında sunmaktadır. Genelde seminerler şeklinde sunulan programda uzmanlar, ailelere çocuklarının özellikleri, yasa ve yönetmelikler, kurumun işleyişi, çocuklarının eğitiminde kullanılan yöntem ve teknikler ile ilgili bilgi vermektedir. Ev ve kuruma dayalı aile eğitim programı Ev ve kuruma dayalı aile eğitimi programı, uzmanlar tarafından hem ev hem de kurum ortamında yürütülen uygulamaları kapsamaktadır. Ailelere okul ortamında sunulan eğitimin, öğretilen davranışların ev ortamında da sürdürülmesine destek sunmak amacıyla tasarlanmış programlardır.

Ev ve kuruma dayalı aile eğitimi programı amaca göre dörde ayrılmaktadır:

- Genişletilmiş programlar.
- Genelleştirme programları.
- Özelleştirilmiş aile eğitim programları.
- Davranış yönetimi programları. Programın sunum şekline göre aile eğitim programları Yüz yüze eğitim yoluyla sunulan aile eğitim programı Yüz yüze eğitim yoluyla sunulan aile eğitim programı uzman ve ailenin aynı fiziksel ortamda birlikte çalışması esasına dayanan geleneksel bir uygulamadır. Uzman ve ailenin çalışmak için ortak zaman belirlemesinin zor olması, eğitim sunacak personel sayısındaki sınırlılık ve özellikle ülkemiz gibi yüz ölçümü geniş ve dağınık yerleşim koşullarının bulunduğu ülkelerde ailenin uzman personele ulaşmasındaki zorluklar yüz yüze sunulan eğitimin sınırlı yönleridir. Uzaktan eğitim yoluyla sunulan aile eğitim programı Bilgisayar ve iletişim teknolojileri kullanılarak eğitim sunulması anlamına gelen uzaktan eğitimde aileye, elektronik ortamda hazırlanmış olan eğitim içerikleri ve etkinlikler ile eğitim sunulmaktadır. Uzaktan eğitim yoluyla sunulan eğitim programlarında ailelere özel eğitim alanındaki son gelişmeler, yetersizliklerin özellikleri ve tanınması, rehabilitasyon süreçleri ve eğitim uygulamaları hakkında bilgiler, ailelerin yararlanabileceği destek hizmetleri sağlayan kurum ve kuruluşlar hakkında bilgiler, ailelerin yasal hakları, çocuklarının eğitiminde kullanılan öğretim yöntem ve teknikleri konusunda bilgiler verilmektedir (Ardıç, 2010b).

AİLELERE YÖNELİK YASAL DÜZENLEMELER

Ülkemizde özel gereksinimli çocuğu olan ailelere yönelik haklar ve ailelere sunulacak hizmetler çeşitli yasa ve yönetmeliklerde belirtilmiştir. Ailenin korunması ve çocuk hakları başlığı ile belirtilen 41. Maddesinde aile kurumu “Aile, Türk toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayalıdır.” ve “Devlet ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilatı kurar.” ifadeleri ile tanımlanmakta ve yasal güvence altına alınmaktadır. 1997 yılında yayınlanan 573 sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile özel gereksinim olan bireylerin eğitim haklarını kullanabilmelerine dönük esaslar belirlenmiştir.

ÖZEL EĞİTİMDE TUTUMLAR

Sosyal psikolojinin önemli çalışma alanlarından biri olan tutum kavramı birçok bilim alanı içinde araştırma konusu olmaktadır. Tutum kavramının öğelerinin birçok alanla ilişkili olması tutum kavramının yaygınlığını arttırmakta ve birçok alandan farklı araştırmacıların bu konuya ilgi duymasını sağlamaktadır. Tutum Tutum, bir bireye atfedilen ve onun bir psikolojik obje ile ilgili düşünce, duygu ve davranışlarını düzenli bir biçimde oluşturan bir eğilimdir. Bir diğer tutum tanımı ise “psikolojik” bir nesneye yönelen “olumlu ve olumsuz” yoğunluk derecesi, yaşantılar sonucu oluşan bireylerin davranışları üzerinde yönlendirici etkiye sahip, duygusal ve bilişsel hazırlık durumudur. Her iki tanımda eğilim, yönlendirici etki olarak bahsedilen kavram çevremizde olup biten tüm durumlara karşı olumlu ya da olumsuz olarak yaklaşmamıza neden olmaktadır.

Tutum tanımının ilk bileşeni bireye ait olduğudur. Toplumun tüm üyeleri için olduğu gibi özel gereksinimli bireyler ve çevresindeki insanlar için tutum bireysel olarak ele alınıp ölçülmektedir.

Tutum tanımının ikinci bileşeni bireye atfedilen bir eğilim olmasıdır. Bu bileşenin kilit noktası atfedilen kelimesidir. Atfedilen ile tutumun bireyin gözlenebilen davranışlarından yola çıkarsama yapılarak bireye atfedildiğidir. Tutumun tanımının üçüncü bileşeni psikolojik obje olmasıdır.

Psikolojik obje olması birey için bir anlam taşıması anlamına gelir. Bu durumu okul öncesi eğitim ortamlarında sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Tutumun tanımının dördüncü bileşeni yönlendirici etkiye sahip olmasıdır. Bir insanın günlük hayatında hissettiği yakın hissetme, nefret etme, acıma gibi duyguların hepsi bireyin yaşantısı yoluyla kazandığı tutumlardan kaynaklanmaktadır.

Tutumun Öğeleri

Tutum birçok psikolojik değişken gibi doğrudan gözlemlenemeyen ancak jest, mimik, söz, tavır vb gibi çeşitli davranışlardan yola çıkılarak anlaşılan bir gizli değişkendir.

Duygusal öge

Çevreden elde edilen bilgi ve deneyimlerin belirli bir düzen içinde olumlu, olumsuz, arzu edilen, arzu edilmeyen, haz verici, acı verici vb. şekilde sınıflandırılması tutumun duygusal ögesini temsil eder. Bireyin herhangi bir olay ya da durum karşısında olumlu ya da olumsuz duygular içinde olması önceki deneyimlerinden kaynaklanmaktadır.

Bilişsel öge

Bir tutumun içeriğini oluşturan insan, olay, durum, nesnelere, yaşantılar gibi değişkenlere ilişkin bireyin sahip olduğu her türlü bilgi, deneyim, düşünce bilişsel ögeyi oluşturmaktadır. Bilişsel öge bireyin beyinsel işleyiş sistemleriyle bağlantılı ve zihinsel işleyişin sistemleştirilmesi ve sınıflandırılmasıyla ilgili bir ögedir.

Davranışsal öge

Bireyin belirli bir uyaran karşısında geliştirip ortaya koyduğu duygu, düşünce ve davranış eğilimidir. Davranış eğilimleri bireyin söz ve davranışlarından gözlemlenebilir. Duygusal bir davranış hoşça giden ya da gitmeyen bir tutumla ilişkilendirildiğinde ortaya çıkar.

Tutumun İşlevleri

Bireyin belirli bir uyaran karşısında geliştirip ortaya koyduğu duygu, düşünce ve davranış eğilimidir. Davranış eğilimleri bireyin söz ve davranışlarından gözlemlenebilir. Duygusal bir davranış hoşça giden ya da gitmeyen bir tutumla ilişkilendirildiğinde ortaya çıkar.

Araçsallık işlevi

İnsanoğlunun temel amaçlarından biri bireysel ihtiyaçlarını gidermektir. Bu nedenle ihtiyacını giderecek olay ve durumlara karşı olumlu tutumlar geliştirir. Bu nedenle birey çevresinde gördüğü kendisi için olumlu sonuçları olacağını düşündüğü durumlara karşı olumlu tutumlar geliştirir. Birey araçsallık işlevi ile ödül elde edebileceği durumlara karşı olumlu tutumlar geliştirirken, ceza içeren durumlara karşı olumsuz tutumlar geliştirir.

Ego-Savunmacı İşlevi

Tutumlar sayesinde birey kişiliğini koruma ve temel değerlerine yönelik tehlikeleri önlemeye yönelik etkin bir yapıya kavuşmuştur. Ego savunmacı işlev ile birey kabul etmediği gerçekleri reddeder.

Değer ifade edici işlev

Tutumun bu işlevi ile bireyin kendisini ifade etmesi ve kendisini görmek istediği biçimde algılanmasını sağlayan tutumlar geliştirebildiği anlatılmaktadır. Bu işlevi destekleyen tutumlar sayesinde birey benliğini içinde bulunduğu sosyal çevre içinde tanımlayıp ve güçlendirmektedir.

Bilgilendirme işlevi

İçinde yaşadığımız dünyada çok farklı kaynaklardan bilgiler edinmekteyiz. Bilgi kaynaklarımızda farklı değerdedir.

Birey farklı kaynaklardan gelen farklı bilgilerin hepsine sahip olmayabilir. Bu tür durumda da birey gelen bilgileri kategorize eder. Bu kategorilerden yola çıkarak çeşitli genellemelere gider ve böylece basmakalıp yargılar ve inançlar oluşturmaya başlar. Bu tutum ile birey karmaşık durumları bile basite indirgemiş olur. Son derece karmaşık ortamlarda bile bireyin gelecekteki hayatına yön vermesine yardım etmektedir.

Tutum ve Davranış

Tutum ve davranışlar arasında yakın bir ilişki vardır. Bu ilişki tutumlarımızın davranışlarımızın gerisindeki yönlendirici güç olmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle tutumların incelenmesi ile davranışların öngörülebilmesi mümkün olmaktadır.

Tutumların ve davranışların ölçülmesinde uyumsuzluk

Tutumlarla ilgili araştırma yapıyorken ilk sormamız gereken soru neyi ölçmek istediğimizdir. Neyi ölçmek istediğimizi belirledikten sonra ne tür soruların sorulacağı belirlenmelidir. Bunların tam olarak belirlenmemesi nedeniyle uzun yıllar tutumlardan yola çıkarak davranışı öngörme çalışmalarında sorun yaşanmıştır.

Zaman faktörü

Birçok alanda yapılan çalışmalarda olduğu gibi tutum belirleme çalışmalarında da zaman önemli bir değişkendir. Tutum değişkenin temel alınarak, davranış değişkeninin yordanmasında zaman çok önemli bir faktördür. Zamanın uzaması ile birçok değişken ortaya çıkıp davranışa etki edebilmektedir. Her ögenin eşit derecede gücü olmadığı için ögelerin güçleri ve dolayısıyla tutumların güçleri farklılık gösterebilir. Yıllar içinde toplumda ya da bireyde yerleşmiş olan tutumların ve aşırı tutumların hem ögelerinin hem de kendisinin daha yüksek güçleri bulunmaktadır.

Tutumun güç derecesi

Tutumun duygusal, bilişsel ve davranışsal olmak üzere üç ögesinin bulunduğu daha önceki bölümlerde belirtilmişti. Bir tutumun gücü de bu üç ögenin toplamından oluşmaktadır. Her ögenin eşit derecede gücü olmadığı için ögelerin güçleri ve dolayısıyla tutumların güçleri farklılık gösterebilir. Yıllar içinde toplumda ya da bireyde yerleşmiş olan tutumların ve aşırı tutumların hem ögelerinin hem de kendisinin daha yüksek güçleri bulunmaktadır.

Tutumun ulaşılabilirliği

Birey günlük yaşantısında bazı bilgileri hızlıca hatırlayıp hızlı bir şekilde davranışta bulunurken, bazı bilgileri aynı oranda hızlı hatırlayamamaktadır. Buradan yola çıkarak daha hızlı hatırlayabildiğimiz bilgilerin aldığımız kararlarda daha çok etkisinin olacağını söylemek yanlış olmaz.

Farkındalık

Tutum ve davranış ilişkisini etkileyen en son faktör farkındalıktır. Bireyin tutum ve davranışları üzerindeki farkındalık düzeyi ne kadar fazla olursa tutum- davranış ilişkisinin o derece güçlü olacağı belirtilmektedir.

Tutumların Kaynakları ve Gelişimi

Bir bebek tutumlarıyla birlikte dünyaya gelmez, elde ettiği çeşitli deneyimlerle konular, olaylar ve kişiler hakkında çeşitli tutumlarını oluşturur. Bireyin bir tutum kazanabilmesi için illa kendi yaşadığı bir deneyimden yola çıkmasına da gerek yoktur. Birey bazı tutumları aile bireyleri, sosyal çevre, medya vb. kaynaklardan da elde edilebilir. Tutum sahibi olmanın en kolay ve açık yolu o konu hakkında deneyim yaşamış olmaktır. Birey anne baba, öğretmen, arkadaşlık ilişkilerinden ve depresyon, kaza, savaş gibi olaylardan çeşitli deneyimler elde eder ve bu deneyimlerden yola çıkarak tutumlar geliştirir. Günümüzde tutumların oluşmasında medyanın etkisi giderek artmaktadır. Yazılı ve görsel medyanın yanı sıra sosyal medyanın etkisi özellikle genç ve çocuklar üzerinde daha fazladır. Televizyon reklamları çocukların yiyecek ve oyuncak seçimlerinde etkili olmaktadır. Youtube isimli video barındırma sitesinde içerik oluşturan ve milyonlarca gence ulaşan youtuberlar ise gençlerin günlük konuşmaları, kıyafetleri gibi birçok alana etki etmektedir.

Özel Gereksinimli Bireylere Yönelik Tutumlar

Son yıllarda ülkemizde özel gereksinimli bireylere yönelik eğitimsel, sosyal ve kültürel çalışmaların giderek artması ile özel gereksinimli bireylerin toplumla daha çok bütünleştikleri, okulda normal gelişim gösteren akranlarıyla birlikte eğitim alabildikleri, normal gelişim gösteren akranlarıyla daha çok etkileşime geçerek birlikte deneyimler elde edebildikleri görülmektedir. 1990'lı yıllardan bu yana çıkarılan kanun hükmünde kararname, yönetmelikler, kanunlar ile özel gereksinimli bireylerin erken çocukluk döneminden, meslek hayatına kadar olan yaşantıları düzenlemeye çalışılmıştır. Yapılan çalışmalar özel gereksinimli bireylerin toplum tarafından dışlanmaması ve toplumla daha kolay kaynaşması için özel gereksinimli bireylerin ilgi ve yetenekleri doğrultusunda normal gelişim gösteren akranlarına sunulan eğitim imkânlarından eşit şekilde faydalanmaları gerektiğini göstermektedir. Eğitim programlarının başarıyla yürütülmesi için özellikle öğretmenlerin özel gereksinimli bireylere yönelik olumlu tutum geliştirmeleri gereklidir. Bu nedenle ilk olarak öğretmenlerin özel gereksinimli

bireylere yönelik tutumlarından bahsedelim. Özel gereksinimli bireyin okul çağının gelmesi ile sosyal çevresi giderek artmaya başlamaktadır. Okul çağının iki önemli faktörü vardır. Bunlar öğretmen ve akranlardır. Öğretmenler ve idareciler eğitim sürecine yön verdikleri için özel gereksinimli bireylere yönelik tutumları çok önemlidir. Özellikle idarecilerin tutumları özel gereksinimli bireylere sunulan hizmetin kalitesini okulda görev yapan diğer personelin tutum ve davranışlarına da etki etmektedir. Özel gereksinimli bireylerin okul hayatının başlamasıyla birlikte en çok etkileşimde bulunduğu grup öğretmenlerdir. Öğretmenlerin özel gereksinimli bireye karşı olumlu tutumları bireyin sadece kaynaştırma eğitimini nitelikli almasına değil, tüm hayatına etki etmektedir. Öğretmenlerin hepsi özel gereksinimli bireylerin eğitimi hakkında olumlu tutum sahibi olmasa da giderek artan farkındalık çalışmaları ve gerçekleştirilen eğitim faaliyetleri ile olumlu tutum sahibi olan öğretmenlerin sayısının arttığı düşünülebilir. Öğretmenlerin özel gereksinimli bireylere yönelik tutumları öğretmenlerin aldıkları hizmet içi eğitimler, öğretmenlerin kişisel özellikleri ve yetersizliği olan bireylerin özelliklerinden etkilenmektedir. Normal gelişim gösteren akranların özel gereksinimli bireylere yönelik tutumlarını belirleyen çeşitli değişkenler bulunmaktadır. Bu değişkenler içinde yaşanan toplumdaki elde edilen kültür, özel gereksinimli çocuğun ve normal gelişim gösteren çocuğun yaşı, yetersizliğin türü ve derecesi, özel gereksinimli öğrenciye yönelik öğretmen ve ebeveyn tutumlarıdır. Aynı durum toplum içinde de söz konusudur. Özel gereksinimli bireylere yönelik tam olumlu veya tam olumsuz bir tutum yoktur. Özel gereksinimli bireylere yönelik tutumlar olumludan olumsuzu doğru değişebilmektedir. Toplum görme ve işitme yetersizliğine sahip bireyleri toplumda bağımsız ve üretken kişiler olmaları için yapılacak düzenlemeleri destekleme eğiliminde iken, zihin yetersizliği, otizm olan bireyler için ise bu eğilim daha azdır. Unutulmamalıdır ki gerçekleştirilecek düzenlemeler ve sunulacak fırsatlar önce normal gelişim gösteren bireylere daha sonra özel gereksinimli bireylere sunulması durumunda eşitlik ilkesi ortadan kalkmaktadır. Bu durum özel gereksinimli bireylere karşı olumsuz bir tutum olduğunu göstermektedir. Bu üniteye tutum kavramı, tutum kavramının bileşenleri, tutumun öğeleri, tutumun işlevleri, tutumun kaynakları ve gelişimi ve özel gereksinimli bireylere yönelik tutumlar anlatılmıştır. Yetersizlik türü ve derecesi ne olursa olsun özel gereksinimli bireylere yönelik olumlu tutumların değiştirilmesinde ve toplumsal hayata kabulünde okul idarecileri, öğretmenler, sivil toplum kuruluşları, devlet kurumları kısacası her yurttaşın sorumluluğu vardır.

ÖZEL EĞİTİMDE İŞBİRLİĞİ VE EKİP ÇALIŞMASI

Özel eğitim, özel gereksinimli bireylerin bireysel özellikleri ve doğası gereği bireyin gelişiminin her aşamasında iş birliği ve ekip çalışması yapılmasını gerektiren bir alandır. Özel eğitim öğretmenleri ve özel eğitimden sorumlu yöneticiler dışında bu alanda hizmet veren diğer meslek grupları; genel eğitim öğretmenleri, rehber öğretmenler, konuşma terapistleri, fizyoterapistler, uzman doktorlar, odyologlar, iş-uğraşı terapistleri, ve psikologlardır. Bir özel eğitim öğretmeni öncelikli olarak özel gereksinimli her bir öğrencisine koyduğu hedefleri gerçekleştirmesini sağlamakla da sorumludur. Bu hedefleri gerçekleştirirken de öğrencisinin bireysel özellikleri ve doğası gereği öğrencisiyle temas içerisinde olan herkesle iş birliği içerisinde olmalı ve herkesi ekibe dâhil etmeye çalışmalıdır.

Öğretmenlerle İşbirliği ve Ekip Çalışması

Bir özel eğitim öğretmeni diğer öğretmenlerle öğrencinin ele alınacak davranışının belirlenmesi ve gözlemlenmesi, ölçme araçlarının belirlenmesi, veri toplama formunun belirlenmesi ve geliştirilmesi, görev dağılımının belirlenmesi, verilerin toplanması ve elde edilen verilerin analizinde iş birliği yapmaktadır. Bir genel eğitim öğretmenin öncelikli hedefi kendine verilen müfredata uygun olarak eğitim vermesidir. Bir özel eğitim öğretmenin öncelikli hedefi ise uyarlamalar yaparak, farklı öğrenme stillerine göre materyaller geliştirerek ve her bir öğrencinin özel gereksinimlerini göz önünde bulundurarak gereksinimlerini karşılamaya çalışmalarıdır. Temel ve ortak hedefleri ise öğrencilerin öğrenme sürecine doğrudan katkı sağlamaktır. Aynı zamanda okullarda genel eğitim öğretmenlerine, özel eğitim öğretmenlerine veya öğrencilere destek sağlayan yardımcı öğretmenler görev alabilmektedir. Yardımcı öğretmenlerin genel olarak yönlendirilmesi ve kontrolünden öncelikli olarak özel eğitim öğretmenleri sorumludurlar Genellikle özel eğitim öğretmenleri yardımcı öğretmenler sorumludurlar. Özel eğitim öğretmenin özel gereksinimli bireye destek için yeterli zamanı ve fırsatı olmadığı durumlarda veya özel gereksinimli birey doğrudan uzmandan bir desteğe ihtiyaç duymadığında öğretmen yardımcısı devreye girerek özel eğitim öğretmeniyle eşgüdümlü bir şekilde bir dönem, bir konu veya okul gününün büyük bir bölümünde özel gereksinimli bireyin ihtiyacına göre bireye destek olabilir.

Öğrencilerle İşbirliği

Özel gereksinimli öğrencileri anlamak ve onlarla iş birliği yapmak davranışlarla alakalı durumlarda önemlidir. Eğer bir özel eğitim öğretmeni iseniz ve zor bir çocukla çalışıyorsanız, öğrencinizde problem davranışlar varsa davranışların ortaya çıkmasına sebep olan öncüllerin belirlenmesinde, davranışların kontrol altına alınması için bir strateji belirlemede öğrenciyi yakından tanımak son derece önemlidir.

Ailelerle İşbirliği ve Ekip Çalışması

Türk Eğitim sisteminde özel eğitimle ilgili hemen hemen her yasada aile katılımı vurgulanırken, ailelerin çocuğun değerlendirilmesi, bireyselleştirilmiş eğitim programlarının hazırlanması, öğretim süreci ve öğretimin değerlendirilmesi süreçlerinde ailelere birtakım sorumluluklar yüklenmektedir. Aile katılımının çocuğun başarısını doğrudan etkilediği için özel eğitim öğretmenlerinin hedeflerini başarılı bir şekilde gerçekleştirmek için aile katılımını sağlamaları gerekmektedir. Aile katılımının düşük olduğu durumlarda özel eğitim öğretmenin öğrencinin başarılı olması için bulunduğunu, bunu sağlamak için de elinden geleni yapacağını aileye hissettirmesi ailede güven ve iş birliği duygusunun artmasına katkı sağlayacaktır. Bu ancak iyi ve sürekli bir iletişimle sağlanabilir. Aileden öğrenci hakkında alınacak bilgiler öğretmene sınıf ortamında yapacağı etkinliklerde, kullanacağı stratejileri belirlemede ve öğrenciye nasıl yaklaşması gerektiği konusunda yardımcı olacaktır. Ayrıca okul dışında günlük hayatta ailelerin çocuklarına yardımcı olmak üzere kullanabileceği stratejiler hakkında ailelere bilgi vermek ve onlardan geri dönütler almak aile ve öğretmen arasındaki bağı kuvvetlendirecektir. Sonuç olarak, aile katılımı sayesinde ailenin okulla ilişkisi ve iş birliği artmaktadır. Öğretmenlerle aile arasındaki etkileşimin artmasıyla çocuklar okulu, sosyal hayatı içinde görerek topluma uyum sürecinde daha başarılı olmaktadır. Ailesi okul programına katılan çocukların akademik başarılarında artış görülürken, problem davranışlarda da azalma görülmektedir.

Diğer Meslek Gruplarındaki Profesyonellerle İşbirliği ve Ekip Çalışması

Özel gereksinimli bireylerin birden fazla gelişim alanında güçlük yaşaması, özellikle doktorların tanılama sürecinde çok yönlü değerlendirmeye ve bilgi alışverişine gerek duyması diğer meslek gruplarından profesyonellerin disiplinler arası iş birliği yapmasını zorunlu kılmaktadır. Özel

gereksinimli bireylerin birden fazla gelişim alanında güçlük yaşaması, özellikle doktorların tanılama sürecinde çok yönlü değerlendirmeye ve bilgi alışverişine gerek duyması diğer meslek gruplarından profesyonellerin disiplinler arası iş birliği yapmasını zorunlu kılmaktadır. Özel gereksinimli bireylerin tanınmasında birinci dereceden sorumlu olan doktorlar gerek gördüğünde özel gereksinimli bireyin ailesi ve yakın çevresindeki kişilere ek olarak özel gereksinimli bireyin eğitiminden sorumlu genel eğitim öğretmenleri ve özel eğitim öğretmenlerinden çocuğun eğitsel gelişimi hakkında bilgi alabilirler.

ÖZEL EĞİTİM YASALARINDA İŞBİRLİĞİ ve EKİP ÇALIŞMASI Özel

eğitimle ilgili yasalarda iş birliği farklı şekillerde ele alınmaktadır. Özel eğitim hizmetlerinden sorumlu olan kişilerin, kurulların ya da kurumların hangi alanlarda ne tür iş birliği yapacağına kanun, kararname ve yönetmelikler de değinilmektedir. Türkiye’de özel eğitimle alakalı aşağıda ele alınan yasalarda birçok yerde iş birliğine değinilmesi ve iş birliğinin boyutlarının, kimle ve nasıl olacağına sınırlarının ayrıntılı bir şekilde ele alınması özel eğitimde iş birliğinin önemli olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

5378 Sayılı Engelliler Hakkında Kanun

5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun’un Genel esaslar kısmının dördüncü maddesinin i bendinde engellilere yönelik politika oluşturma, karar alma ve hizmet sunumu süreçlerinde engellilerin, ailelerinin ve engellileri temsil eden sivil toplum kuruluşlarının katılımının sağlanmasının esas olduğu belirtilmektedir.

5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu

5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu’nun birinci kısmının temel ilkeler bölümünün dördüncü maddesinin e bendinde çocuğun, ailesinin, ilgililerin, kamu kurumlarının ve sivil toplum kuruluşlarının iş birliği içinde çalışmaları ilkesinin gözetileceği ifade edilirken, denetimle ilgili dördüncü bölümün denetim görevlisiyle ilgili otuz yedinci maddesinin ikinci bendinde denetim görevlisinin görevini yerine getirirken gerektiğinde çocuğun ana ve babası, vasisi, bakım ve gözetiminden sorumlu kimse ve öğretmenleriyle iş birliği yapacağı ifade edilmektedir.

573 Sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname

573 sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname’nin özel eğitimin temel ilkeleriyle ilgili dördüncü maddesinin e bendinde özel eğitim gerektiren bireylerin her tür ve kademedeki eğitimlerinin kesintisiz sürdürülebilmesi için her türlü rehabilitasyonlarını sağlayacak kurum ve kuruluşlarla iş birliği yapılacağı belirtilirken, g bendinde ailelerin, özel eğitim sürecinin her boyutuna aktif katılmalarının sağlanmasının esas olduğu vurgulanmaktadır.

Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği

Millî Eğitim Bakanlığı tarafından özel eğitim hizmetleriyle ilgili usul ve esasları belirlemek üzere çıkarılan Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği’nin ikinci bölümünde yer alan özel eğitimin temel ilkeleri bölümünün besinci maddenin e bendinde özel eğitim ihtiyacı olan bireylerin her tür ve kademedeki eğitimlerini sürdürebilmeleri için kurum ve kuruluşlarla iş birliği yapılması vurgulanırken g bendinde özel eğitim politikalarının geliştirilmesinde de üniversitelerin ilgili bölümleri ve özel eğitim ihtiyacı olan bireylere yönelik faaliyette bulunan sivil toplum kuruluşlarının iş birliği içinde çalışması üzerinde durulmaktadır.